

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ПРОЦЮК ДМИТРО ЮРІЙОВИЧ

Допускається до захисту:

завідувач кафедри міжнародних
економічних відносин, кандидат
економічних наук, доцент

Марія ШКУРАТ

«_____» _____ 2025 р.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В
УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини»

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Марія ВАРЛАМОВА, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
к.е.н., доцент

підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали / за шкалою ЄКТС / за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Процюк Д. Ю. Трансформація ринку аграрної продукції України в умовах євроінтеграції. Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини. Освітньо-професійна програма «Міжнародні економічні відносини». Донецький національний університет імені Василя Стуса. Вінниця, 2025.

У роботі розглянуто теоретичні основи функціонування ринку аграрної продукції, особливості його інституційної структури та вплив євроінтеграційних процесів на його трансформацію.

Проведено дослідження сучасного стану виробництва та зовнішньої торгівлі аграрної продукції з країнами ЄС. Проаналізовано динаміку експорту, вплив воєнних дій на галузь та визначено основні бар'єри на шляху інтеграції до Єдиного ринку ЄС.

Основними науковими результатами кваліфікаційної роботи є здійснення економіко-математичного моделювання обсягів експорту, обґрунтування стратегічних пріоритетів переходу від сировинної моделі до глибокої переробки.

Ключові слова: аграрний ринок, євроінтеграція, експорт, аграрна продукція, продовольча безпека, Спільна аграрна політика ЄС.

70 с., 4 табл., 15 рис., бібліограф.: 50 найм.

ANNOTATION

Protsiuk D. Yu. Transformation of Ukraine's agraricural product market in the context of European Integration. Specialty 292 International Economic Relations. Educational and Professional Program «International Economic Relations». Vasyl' Stus Donetsk National University. Vinnytsia, 2025.

The theoretical basis of the agrarian product market functioning, features of its institutional structure, and the impact of European integration processes on its transformation are considered in the thesis.

The research of the current state of production and foreign trade in agri-food products with EU countries is conducted. The dynamics of exports and the impact of military actions on the industry are analyzed; the main barriers on the way to integration into the EU Single Market are identified.

The main scientific results of the thesis are the implementation of economic-mathematical modeling of export volumes, substantiation of strategic priorities for the transition from a raw material model to deep processing.

Keywords: agrarian market, European integration, export of agricultural products, food security, EU Common Agricultural Policy.

70 pp., 4 tables, 15 figures, bibliography: 50 references.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	7
1.1 Сутність та особливості функціонування ринку аграрної продукції	7
1.2 Євроінтеграційні процеси як фактор трансформації національного аграрного ринку.....	12
1.3 Методологічні підходи до оцінки ринків аграрної продукції.....	16
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ	28
2.1 Аналіз виробництва аграрної продукції в Україні	28
2.2 Аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України з країнами ЄС	34
2.3 Проблеми та бар'єри на шляху інтеграції ринку аграрної продукції України до єдиного ринку ЄС	40
РОЗДІЛ 3 ПЕРСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	47
3.1 Економіко-математичне моделювання розвитку експорту аграрної продукції	47
3.2 Стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції України	50
3.3 Механізми вдосконалення інституційного середовища ринку аграрної продукції відповідно до норм ЄС	56
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65

ВСТУП

Актуальність теми. Для України аграрний сектор є стратегічно важливою галуззю економіки, що формує вагомую частку ВВП та валютних надходжень. В умовах ведення військових дій та блокування традиційних логістичних шляхів, стабільність цього ринку стала питанням не тільки економічної, а й продовольчої безпеки. Європейська інтеграція, закріплена Угодою про асоціацію, виступає ключовим вектором трансформації галузі, відкриваючи доступ до місткого ринку ЄС, але, водночас, висуває жорсткі вимоги до якості, безпечності продукції та екологічних стандартів.

Трансформація ринку аграрної продукції України сьогодні відбувається під впливом необхідності переходу від сировинної моделі експорту до створення продукції з високою доданою вартістю. Гармонізація національного законодавства з нормами ЄС, впровадження європейських регламентів та адаптація до Спільної аграрної політики потребують глибокого аналізу та розробки дієвих механізмів. Усе зазначене вище зумовлює необхідність комплексного дослідження сучасного стану, проблем та перспектив розвитку аграрного ринку України в контексті євроінтеграційних процесів, що підтверджує актуальність обраної теми.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика розвитку аграрного ринку та його трансформації висвітлена у працях багатьох вітчизняних науковців. Теоретичні основи функціонування аграрного ринку досліджували В. І. Семчик [7], П. О. Сухий [4], Ю. С. Коваленко [2], П. Т. Саблук [21], О. Мороз [8]. Питання інституційних змін та євроінтеграції розглядаються у роботах В. А. Мамчура [11], О. Польової [12], В. О. Галан [26]. Методичні підходи до оцінки потенціалу ринку вивчали Я. О. Григоренко [14], Н. І. Прокопенко [16], І. Ю. Крижановська [15]. Разом з тим динамічні зміни, спричинені війною та новими викликами євроінтеграції, потребують подальшого вивчення.

Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методичних засад та розробка практичних рекомендацій щодо трансформації та стратегічного розвитку ринку аграрної продукції України в умовах євроінтеграції.

Для реалізації поставленої мети визначено наступні **задачі**:

- розкрити сутність та виявити специфічні особливості функціонування ринку аграрної продукції як економічної системи;
- визначити роль євроінтеграційних процесів як ключового фактору трансформації національного аграрного ринку аграрної продукції;
- систематизувати методологічні підходи до оцінки стану та потенціалу ринків аграрної продукції;
- проаналізувати динаміку та структуру виробництва аграрної продукції в Україні;
- здійснити аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України з країнами ЄС;
- ідентифікувати проблеми та бар'єри інтеграції ринку аграрної продукції України до ринку ЄС;
- здійснити економіко-математичне моделювання розвитку експорту аграрної продукції;
- обґрунтувати стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції.
- обґрунтувати механізми вдосконалення інституційного середовища ринку аграрної продукції.

Об'єкт дослідження – процеси функціонування та трансформації ринку аграрної продукції України.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних і прикладних засад розвитку ринку аграрної продукції України в умовах євроінтеграції.

Методи дослідження. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи: аналізу та синтезу (при визначенні сутності ринку та його

особливостей); статистичного аналізу (при оцінці динаміки виробництва та торгівлі); порівняльного аналізу (при співставленні законодавства України та ЄС); кореляційно-регресійного аналізу (при моделюванні обсягів експорту); графічний метод (для візуалізації даних).

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, офіційні дані Державної служби статистики України, матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, статистичні бази Євростату, звіти міжнародних організацій, наукові публікації вітчизняних та зарубіжних вчених.

Інформація про використання інформаційних технологій. У кваліфікаційній (магістерській) роботі при аналізі статистичних даних, їх графічному зображенні та у процесі побудови економіко-математичної моделі використано програмний продукт MS Excel.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Теоретичне значення полягає у поглибленні розуміння трансформаційних процесів аграрного ринку. Практичне значення результатів дослідження полягає у побудові економіко-математичної моделі розвитку експорту аграрної продукції.

Положення, що виносяться на захист:

1. Результати аналізу сучасних тенденцій розвитку ринку аграрної продукції України.
2. Результати економіко-математичного моделювання розвитку експорту аграрної продукції.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи становить 70 сторінок, містить 4 таблиці та 15 рисунків. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ТА ПРОЦЕСІВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

1.1 Сутність та особливості функціонування ринку аграрної продукції

Для розуміння сутності поняття «аграрний ринок» та визначення його особливостей важливо зазначити, що поняття «ринок» в економічній літературі трактується як сфера взаємодії, що поєднує економічні взаємовідносини між продавцями і покупцями, забезпечуючи товарний обіг та реалізацію результатів господарської діяльності [10]. Він є однією з найважливіших економічних категорій товарного способу виробництва, сутність якої проявляється у сфері товарного обміну і характеризується певною системою економічних відносин між суб'єктами, що відображають виробничі відносини. Соціально-економічне значення ринку визначається його роллю у процесі суспільного відтворення адже забезпечує реалізацію суспільного продукту та сприяє задоволенню суспільних потреб [10].

Поняття аграрного ринку є похідним, проте має свою специфіку, що зумовлює наявність різних підходів до його тлумачення.

Дослідження правової природи аграрного ринку, проведене, зокрема, В. І. Семчиком, окреслює його як сферу товарного обміну, який здійснюється між продавцями й покупцями (юридичні та фізичні особи, територіальні громади й держава) в межах, урегульованих законодавством про аграрні ринки, шляхом укладання та виконання договорів купівлі-продажу та інших цивільно-правових правочинів на добровільних умовах і за відповідними цінами [4].

Подібне, але більш вузьке визначення міститься у Законі України «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку», де аграрний ринок визначається як «сукупність правовідносин, пов'язаних з укладанням та виконанням цивільно-правових договорів щодо

сільськогосподарської продукції» [13]. На нашу думку, таке тлумачення відображає суто юридичну складову, що не дозволяє повною мірою розкрити економічну сутність самого аграрного ринку.

У визначенні поняття аграрного ринку виділяють також підходи, що ґрунтуються на економічних відносинах та системній побудові.

За одним із підходів, аграрний ринок розглядається як складна система багатогранних економічних відносин між суб'єктами – покупцями, продавцями, посередниками тощо, які виникають під час виробництва, розподілу та споживання сільськогосподарської продукції. Сухий П. О. визначає його як систему товарно-грошових відносин в аграрній сфері, де на основі співвідношення попиту і пропозиції встановлюються ціни на товари та послуги і відбуваються акти їх купівлі-продажу [4].

Коваленко Ю. С. розглядає аграрний ринок як систему установ, методів і ресурсів, головним завданням якої є координація й управління агропромисловим виробництвом країни з метою задоволення споживчих потреб [5].

Саблук П. Т. розглядає аграрний ринок як сферу взаємодії суб'єктів щодо забезпечення виробництва та вільного руху сільськогосподарської продукції, продовольчих товарів, технологій, засобів виробництва й послуг для агропромислового комплексу [21].

Мороз О. зазначає, що специфіка аграрного ринку пов'язана з його економічними відносинами, і він складається із ряду специфічних продуктових ринків, наприклад, цукру, зерна, овочевої продукції тощо [8].

Польова О., Гусонька Д. під ринком аграрної продукції розуміють «сукупність вузькоспрямованих ринків сільськогосподарської продукції й товарів її переробки (продовольчого ринку), за винятком ринку аграрних технологій, засобів виробництва та ринку землі, де суб'єктом вільного ціноутворення є товаровиробник, а посередники обмежені у націнці в результаті державного регулювання» [12].

Враховуючи різноманітність існуючих підходів, доцільним є застосування інституціонального підходу, описаного Мамчуром В. А., згідно з яким аграрний ринок розглядається як цілісна інституціональна система [11]. Дослідження зростаючого значення аграрного бізнесу як основного джерела походження нових підприємців засвідчило самовідтворюючий характер бізнес-класу. У даному напрямі аграрний ринок розглядається як ефективний інститут, який дозволяє інтегрувати вертикальні, горизонтальні та інші зв'язки підприємств, інститутів та інших ринкових агентів по всьому процесу виробництва, переробки, зберігання та реалізації, утворюючи відповідні правила гри для всіх учасників ринку [11].

Під інститутом розуміють сформовану суспільством, індивідом, державою інституційну структуру – економічну систему, механізм, інструмент, а інституцією – суспільні та ринкові стабільні правила поведінки та санкцій, які встановлюють певний напрямок взаємодії ринкових акторів [11].

Аналіз літературних джерел та існуючих підходів свідчить про різні точки зору, кожна з яких містить загальні риси цього складного економічного явища. Однак, більшість визначень не повною мірою віддзеркалюють особливість аграрного ринку як економічної (інституціональної) системи. Крізь призму інституційності Мамчур В. А. розглядає ринок як інституційну систему або простір економічних, соціальних та господарських відносин усіх суб'єктів, завданням якого є співпраця та управління, що здійснюється в умовах виробництва, обміну, зберігання, транспортування, розподілу і купівлі. Він є сукупністю великої кількості спеціалізованих ринків, а також здійснює формування ефективного поля їх діяльності, формуючи відповідні правила та механізми спільної участі в цьому середовищі з метою забезпечення продовольчої безпеки та споживчих потреб громадян [11].

Ринок аграрної продукції, що є частиною аграрного ринку, це сукупність вузькоспрямованих ринків сільськогосподарської продукції й товарів її переробки (продовольчого ринку), за винятком ринку

агротехнологій, засобів виробництва та ринку землі, де суб'єктом вільного ціноутворення є товаровиробник, а посередники обмежені у націнці в результаті державного регулювання.

Безперечним є той факт, що на сьогодні існування та ефективний розвиток аграрного ринку як особливої інституційної структури неможливе без ефективних ринкових акторів – інститутів та способів їх взаємодії. Аграрний ринок за своїм ступенем ієрархічної побудови та зрілістю ринкових відносин на нашу думку можна віднести до ринків, що знаходяться лише в стадії трансформації, формування.

На рис. 1.1 зображено структуру ієрархічних рівнів аграрного ринку.

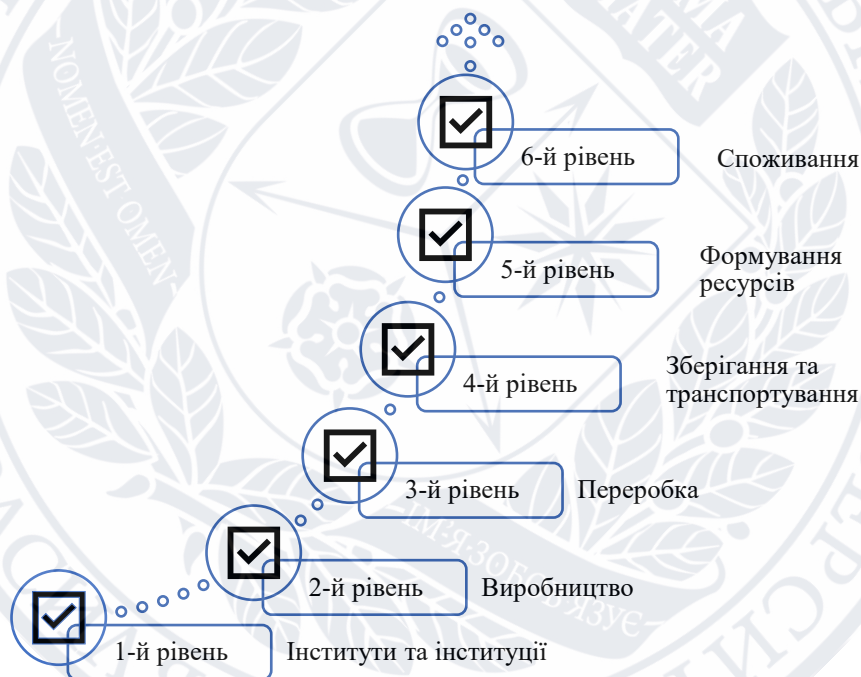

Рисунок 1.1 – Інституційна структура аграрного ринку

Джерело: побудовано на основі [11]

Якщо на ринку аграрної продукції спостерігається відсутність або недовіра будь-якого інституту чи інституції, це не дозволяє проводити і реалізовувати економічні операції. З іншого боку, коли інститути, контракти є надто складними, непрозорими або недосконало розробленими,

підвищуються трансакційні витрати, які відповідно закладаються у вартість продуктів та послуг на ринку, що в свою чергу призводить до неефективності розвитку аграрного бізнесу.

Ринок аграрної продукції має свої специфічні особливості (рис. 1.2).

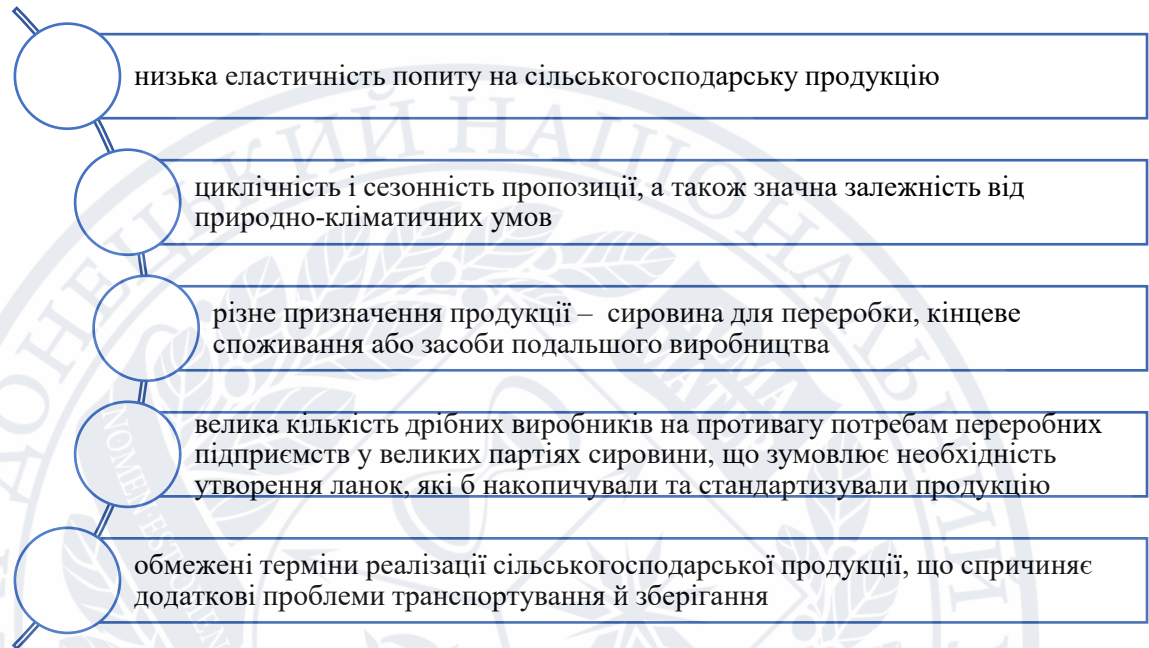

Рисунок 1.2 – Особливості ринку аграрної продукції

Джерело: побудовано за [10]

Ціна виступає основним індикатором ринку, що є показником його ефективності та стійкості, а також є основним механізмом регулювання темпів економічного розвитку. У сучасних умовах формування ринкових інститутів та інституцій має бути спрямоване на вирішення довгострокових проблем, що сприятиме підвищенню ефективності виробництва аграрної продукції та її конкурентоспроможності на міжнародних ринках.

1.2 Євроінтеграційні процеси як фактор трансформації національного ринку аграрної продукції

Європейська інтеграція є напрямом розвитку України, який визначає зовнішньополітичний курс держави та спричиняє зміни у всіх секторах національної економіки, зокрема, в аграрному секторі та його ринку.

Першим і досить вагомим кроком на шляху євроінтеграції в аграрній сфері стало підписання 14 червня 1994 року Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС [25], яка заклала перші правові основи для розвитку співпраці. У статті 60 цієї Угоди передбачалось, що співробітництво у сфері сільського господарства та агропромислового комплексу має сприяти аграрній реформі, модернізації, перебудові та приватизації агросектора, розвитку внутрішнього і зовнішнього ринків для українських товарів, з дотриманням вимог екологічної безпеки та продовольчої стабільності. Також передбачалося поступове наближення українських технічних стандартів до норм Співтовариства, включно із санітарними та фітосанітарними правилами [25].

Наступним важливим кроком євроінтеграції стала Угода про асоціацію між Україною та ЄС, процедура вступу до ЄС, що вимагає від аграрного ринку прискореної адаптації до стандартів та вимог Спільного аграрного ринку ЄС [24].

Важливу роль для розвитку аграрного ринку відіграє існування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що сприяє збільшенню обсягів зовнішньої торгівлі аграрної продукції України, оскільки відкрило для українських виробників доступ до найбільшого світового ринку, але водночас посилило конкуренцію на внутрішньому ринку з боку європейських виробників.

Відповідно до Угоди про асоціацію Україна зобов'язана імплементувати значну частину вимог ЄС, особливо у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, безпечності харчових продуктів, захисту прав

споживачів та географічних зазначень, що позитивно впливає на підвищення якості та безпечності української продукції [24].

Угода про асоціацію визнана найбільш всеосяжним двостороннім інструментом, укладеним між Україною та Європейським Союзом. Її положення охоплюють усі ключові напрями співпраці та передбачають безпрецедентний рівень політичної й економічної інтеграції, що досягається через системне правове зближення національної нормативно-правової бази.

Зокрема, у сфері агропромислового комплексу, стаття 403 Угоди фіксує домовленість сторін про взаємодію з метою розвитку сільського господарства та сільських територій шляхом поступового зближення політик і законодавства. З юридичної перспективи, цей механізм інтеграції, деталізований у статті 404, означає взяття Україною зобов'язань щодо послідовного впровадження регуляторних вимог ЄС. Це стосується безпеки харчової продукції, контролю за пестицидами, принципів гуманного поводження з тваринами, підвищення конкурентних позицій агросектору, забезпечення прозорості ринкових операцій та формування привабливого інвестиційного клімату [26].

На сучасному етапі послідовне виконання угоди є визначальним чинником на шляху до здобуття Україною повноцінного членства в ЄС. У цьому контексті ключовим еталоном для адаптації національної аграрної політики виступає Спільна аграрна політика ЄС – основна складова економічної інтеграції Співтовариства, яка слугує зразком для забезпечення стабільного розвитку аграрної галузі.

Також процес інтеграції вносить певні інституційні зміни.

Під впливом євроінтеграційних процесів національний аграрний ринок України проходить якісні зміни за такими напрямками (рис. 1.3):

1. Експортно-орієнтована перебудова.

Відбувається зміна географічної та товарної структури зовнішньої торгівлі. Європейський Союз став найбільшим торговельним партнером України в аграрному секторі. Це стимулює виробництво

високомаржинальних, перероблених продуктів, які відповідають високим вимогам ЄС, наприклад, органічна продукція. Зростає потреба у вертикальній інтеграції та розвитку логістичної інфраструктури для забезпечення безперебійних поставок.

2. Впровадження стандартів якості та безпечності
3. Формування конкурентного середовища.

Відкриття ринку призводить до зростання конкуренції, яка змушує національних виробників оптимізувати витрати, підвищувати ефективність виробництва та впроваджувати інновації. Трансформація проявляється у посиленні ролі великих агрохолдингів, які мають ресурси для швидкої адаптації до європейських вимог, а також у розвитку кооперації серед малих та середніх фермерських господарств для досягнення ефекту масштабу.

4. Державне регулювання та підтримка.

Євроінтеграція вимагає від України відмовитися від певних форм державної підтримки, які суперечать правилам СОТ та УА, наприклад, пряме субсидування, що спотворює торгівлю, та перейти до використання інструментів, сумісних із Спільною аграрною політикою ЄС.

Галан В. О., Самойлова А. Р. [26] аналізуючи стан аграрного сектора України в контексті реформування та наближення до Спільної аграрної політики ЄС зазначили про важливу інституційну проблему – відсутність чітко визначеної та належним чином затвердженої національної аграрної політики. До кінця 2022 року роль такого стратегічного документа частково виконувала «Концепція Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року» [22]. Ця програма мала на меті створення організаційно-економічних умов для ефективного соціально орієнтованого розвитку, стабільного забезпечення промисловості сировиною, а населення — високоякісною та безпечною вітчизняною продукцією. Ключовими завданнями також були збільшення обсягів виробництва товарів із високою доданою вартістю та посилення позицій України на глобальному ринку продовольства [22].

Незважаючи на те, що після початку повномасштабної агресії нові комплексні стратегічні концепції розвитку аграрного сектора не були ухвалені, держава продемонструвала безперервність системної євроінтеграційної роботи. Навпаки, на цьому етапі спостерігається послідовний та прогресивний характер дій органів влади, спрямованих на максимально швидке зближення з правовим полем ЄС. Після здобуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022 року процес гармонізації національного законодавства з «*acquis communautaire*» був значно активізований. Вирішальним кроком у цьому напрямку став запуск у 2023 році процедури самостійного аналізу відповідності, що передбачає первинну оцінку імплементації актів права ЄС у національне законодавство. За результатами цього аналізу, оприлюдненими у грудні 2023 року, було виявлено необхідність адаптації понад 3000 актів Європейського Союзу, що засвідчило безпрецедентний обсяг нормативно-правової роботи. Цей факт не лише підкреслює серйозність зобов'язань, а й демонструє інституційну готовність влади до масштабної правової трансформації навіть в умовах воєнного стану [26].

У сфері законодавчої підтримки євроінтеграційних процесів активну роль відіграв Комітет Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. Серед його пріоритетів у 2023 році були: продовження земельної реформи, приведення нормативної бази у відповідність до «*acquis communautaire*» та удосконалення механізмів державної підтримки сільгоспвиробників згідно з європейськими підходами до регулювання державної допомоги. Значна увага приділялася парламентському контролю за імплементацією ухвалених законодавчих актів. Окремо відзначаються ініціативи Комітету щодо спрощення процедур набуття прав на землю, розвитку прозорих електронних аукціонів та підвищення ефективності управління державними сільськогосподарськими землями. Ці кроки є безпосереднім виконанням положень розділів IV та V Угоди про асоціацію,

які стосуються гармонізації політики у сфері сільського господарства, управління земельними ресурсами та розвитку сільських територій [26].

Незважаючи на значні переваги, процес євроінтеграції супроводжується низкою викликів, які також впливають на стан ринку аграрної продукції:

1. Високі вимоги ЄС до якості та СФЗ виступають де-факто нетарифними бар'єрами. Їхнє подолання потребує постійного контролю та верифікації з боку українських компетентних органів.

2. Невеликі фермерські господарства часто не мають достатніх фінансових ресурсів для впровадження дорогих європейських стандартів, що може призвести до їхнього витіснення з ринку.

3. Швидкість та ефективність адаптації законодавства залежать від спроможності державних органів оперативно впроваджувати зміни та забезпечувати належний контроль.

Таким чином, євроінтеграційні процеси виступають каталізатором глибинної трансформації національного аграрного ринку, переводячи його з моделі «сировинного експортера» до моделі "виробника високоякісної продукції, інтегрованого у світові продовольчі ланцюги". Успіх цієї трансформації безпосередньо залежить від швидкості та послідовності адаптації всіх його учасників.

1.3 Методологічні підходи до оцінки ринків аграрної продукції

В контексті формування політики щодо розвитку ринків аграрної продукції важливою є оцінка поточного стану та потенціалу. Виходячи з цього, важливим є аналіз методичних підходів до оцінки аграрних ринків. Розгляд праць, присвячених цій проблематиці, дозволяє зробити висновок, що окремо розглядається методика оцінки аграрного потенціалу, ринку сільськогосподарської продукції та аграрного сектору в цілому.

Наразі у наукових дослідженнях відсутній єдиний теоретичного підхід до комплексної оцінки аграрного сектору, що зумовлює фрагментарний характер більшості досліджень, які зосереджуються на окремих напрямках його розвитку. Наприклад, В.І. Криленко, акцентує увагу на підвищенні ефективності державної підтримки аграрного сектору, використовуючи для цього трендовий аналіз показників сукупної підтримки [17]. І.М. Куліш та Л. Б. Гнатишин, застосовують методи рейтингової оцінки, наприклад, на основі стандартизованих коефіцієнтів відхилення від еталону або універсального коефіцієнту використання потенціалу, для ранжування регіонів за рівнем реалізації їх ресурсного потенціалу [10].

Підхід Т. В. Остапенко базується на поєднанні різних методів для інтегральної оцінки економічного потенціалу АПК. У таких дослідженнях для визначення ваги факторів впливу широко використовуються методи експертного оцінювання, а інтегральна оцінка може розраховуватися як середнє арифметичне за визначеною системою показників [18]. До методів якісного аналізу також відносяться розроблення сценаріїв, «мозковий штурм» та широко застосовуваний метод аналізу ієрархій, який забезпечує структуризацію проблеми та її декомпозицію на простіші складові.

З огляду на необхідність подолання обмеженості існуючих підходів, які зосереджені на окремих питаннях і не враховують ролі аграрного потенціалу в забезпеченні економічної безпеки, Григоренко Я. О. пропонує використання комбінованого підходу, який дозволяє об'єднати методи кількісного і якісного аналізу, враховуючи переваги як математичних, так і евристичних методів (рис. 1.3) [14].

Процедура комплексного аналізу регіональних особливостей аграрного потенціалу, що базується на комбінованому підході, передбачає послідовну реалізацію кількох етапів:

- Системний аналіз і структуризація проблеми через аналіз ієрархій, де метою є оцінка потенціалу в системі економічної безпеки.

- Формування бази даних на основі показників нижчого рівня ієрархії з обов'язковою перевіркою адекватності вибірки за допомогою кореляційного аналізу.
- Розрахунок комплексної оцінки із застосуванням методу порівняльного кількісного оцінювання.
- Аналіз результатів шляхом послідовного поєднання рейтингових оцінок із методами стратегічного менеджменту, зокрема, матричними моделями стратегічного аналізу МакКінзі та ABC-аналізом, а також методами статистичного групування [14].

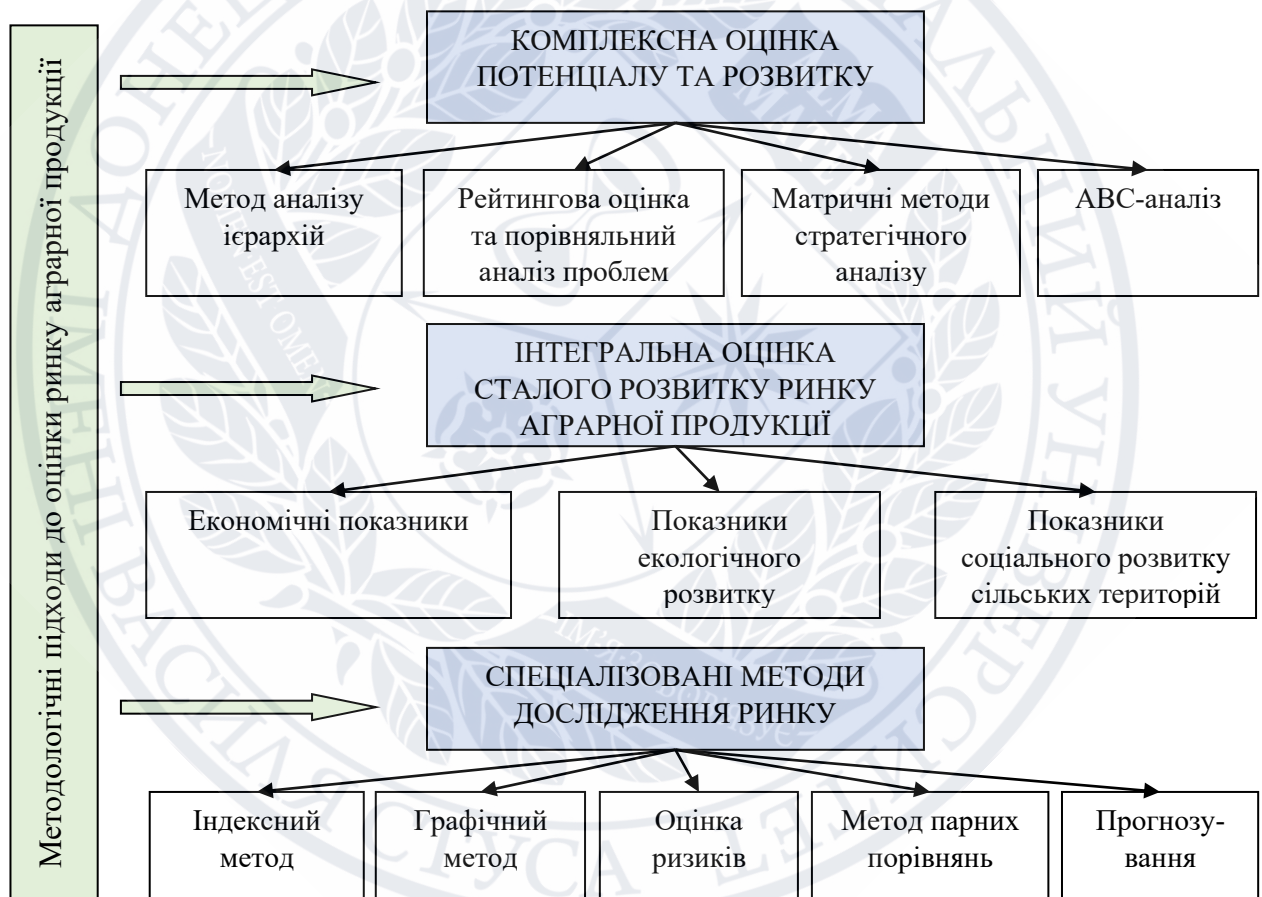

Рисунок 1.3 – Методологічні підходи до оцінки ринку аграрної продукції

Джерело: систематизовано автором на основі [14, 15, 16]

Такий синтез є ключовою особливістю, оскільки він забезпечує необхідний рівень достовірності вхідної інформації для матричних методів,

які традиційно критикуються за залежність від суб'єктивної думки експертів. Використання матриці МакКінзі дозволяє згрупувати регіони за оцінкою аграрного потенціалу та рівнем його реалізації, а АВС-аналіз, що ґрунтується на принципі Парето («20/80»), дає змогу класифікувати ці регіони за ступенем їхньої важливості для загального результату. Таке поєднання дозволяє визначити пріоритетні групи областей так звані «точки зростання», які здійснюють найбільш вагомий вплив на загальний стан аграрного потенціалу країни, і обґрунтувати для них базову стратегію розвитку [14].

Результати рейтингового оцінювання та моніторингу використовуються для формування пріоритетів державної регіональної політики, яка в Україні сьогодні базується на узгодженій реалізації двох альтернативних теоретичних підходів:

- Неокласичний підхід, який розглядає нерівномірність розвитку як тимчасове відхилення і зосереджується на усуненні диспропорцій (політика вирівнювання).
- Теорії кумулятивного зростання, що базуються на нерівномірності як постійній передумові та наголошують на стимулюванні внутрішніх резервів регіонів (політика випереджаючого розвитку) [14].

Таким чином, комплексний підхід до оцінки, що поєднує кількісний аналіз, аналіз ієрархій та інструменти стратегічного менеджменту, дозволяє науково обґрунтувати стратегічні напрями подальшого розвитку аграрного потенціалу України в умовах забезпечення економічної безпеки держави.

Актуальним сьогодні є підхід до оцінювання аграрного ринку з точки зору аспектів сталого розвитку.

Сталий розвиток аграрного сектору є важливим елементом забезпечення національної та глобальної продовольчої безпеки, а також необхідною основою для економічного, соціального та екологічного благополуччя держави. Оцінка сталого розвитку в аграрному секторі передбачає застосування комплексного підходу, який послідовно охоплює економічні, соціальні та екологічні аспекти. Необхідність розробки та

впровадження ефективних методик оцінювання полягає в тому, щоб забезпечити раціональне використання природних ресурсів, інтеграцію передових технологій та зниження негативного впливу аграрної діяльності на довкілля.

Прокопенко Н. І. зазначає, що концепція сталого розвитку аграрного сектору формується з трьох основних, взаємопов'язаних аспектах [16]:

1. Економічна стійкість полягає у забезпеченні прибутковості аграрних підприємств, ефективному використанні всіх видів ресурсів, підвищенні продуктивності, розвитку інновацій та гарантуванні доступу до ринків збуту.

2. Соціальна стійкість спрямована на створення гідних робочих місць у сільській місцевості, розвиток інфраструктури, підвищення якості життя сільського населення, а також забезпечення соціальної стабільності та інклюзії.

3. Екологічна стійкість охоплює збереження природних ресурсів, використання екологічно чистих технологій, зниження викидів шкідливих речовин, а також відновлення ґрунтів і біорізноманіття [16].

Методика оцінювання сталого розвитку аграрного ринку передбачає кілька ключових етапів, починаючи з визначення індикаторів і завершуючи розрахунком інтегрального індексу.

1. Визначення індикаторів сталого розвитку.

Індикатори сталого розвитку являють собою інструменти для оцінки прогресу в досягненні збалансованого розвитку аграрного сектора. Вони допомагають зрозуміти поточний стан, виявити проблемні місця та оцінити ефективність впроваджених заходів, дозволяючи проводити моніторинг змін у часі та забезпечувати обґрунтовану підтримку для прийняття управлінських рішень.

1.1. Економічні індикатори. Економічна складова передбачає досягненні стійкості виробників та їхній здатності забезпечувати прибуткову діяльність у довгостроковій перспективі. До основних економічних індикаторів відносять: продуктивність праці, рівень рентабельності, обсяг

інвестицій, обсяги експорту сільськогосподарської продукції (та доступ до фінансових ресурсів).

1.2. Екологічні індикатори демонструють рівень раціонального використання природних ресурсів і збереження довкілля. Основними є: викиди парникових газів, ерозія ґрунтів та стан земельних ресурсів, використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття та використання пестицидів та добрив.

1.3. Соціальні індикатори. Соціальна стійкість охоплює забезпечення стабільності, підвищення якості життя та розвиток людського капіталу в сільській місцевості. Ключовими індикаторами є: рівень зайнятості – кількість робочих місць у сільській місцевості, доходи сільського населення, міграція робочої сили та доступ до освіти та охорони здоров'я.

2. Збір та аналіз даних.

Для оцінки сталого розвитку необхідним є збір та ретельний аналіз даних щодо всіх визначених ключових індикаторів у різних регіонах і на різних рівнях аграрного виробництва, що дозволяє визначити актуальні тенденції розвитку та виявити проблемні зони.

3. Використання кількісних і якісних методів оцінки.

Для аналізу даних застосовуються як кількісні, так і якісні методи. До кількісних методів належить економетричний аналіз, розрахунок індексів сталого розвитку та порівняльний аналіз індикаторів. Якісні методи включають опитування експертів, оцінку думок фермерів та інших учасників аграрного сектору, а також соціологічні дослідження щодо умов життя в сільській місцевості.

4. Нормалізація вхідних індикаторів.

Запропонований набір показників демонструє відмінності у якісній інтерпретації їх динамічних змін, оскільки індикатори можуть мати різні одиниці виміру та масштаб. Тому одним із ключових етапів інтегральної оцінки є нормалізація вхідних індикаторів, що дозволяє зробити їх порівнянними.

Процес нормалізації передбачає:

- розподіл індикаторів. Індикатори поділяються на стимулятори, зростання яких позитивно впливає на сталий розвиток, наприклад, врожайність або рівень доходів, та дестимулятори, зростання яких свідчить про негативні тенденції, наприклад, викиди парникових газів або збільшення споживання добрив.
- вибір методу нормалізації. Для стимуляторів застосовується природна нормалізація; для дестимуляторів перед нормалізацією їх значення інвертуються, щоб відобразити їхній негативний вплив.
- розрахунок нормалізованих значень. Для кожного індикатора розраховується нормалізоване значення, що приводить показник до спільної шкали.
- інтегральна оцінка. Нормалізовані індикатори агрегуються для отримання загальної інтегральної оцінки.

5. Розрахунок композитного та інтегрального індексів

Композитний індикатор економічної компоненти сталого розвитку інтегрує ключові економічні показники (продуктивність праці, обсяг виробництва, експорт, інвестиції, рентабельність, структура використання ресурсів) для оцінки загального стану економічної стійкості.

Композитний індикатор (CI) розраховують за формулою:

$$CI = W_1P_1 + W_2P_1 + \dots + W_nP_n \quad (1.1)$$

де композитний індикатор;

$P_1, P_2, \dots, P_n$ – нормалізовані значення окремих показників;

$w_1, w_2, \dots, w_n$ – вагові коефіцієнти для кожного з показників [16].

На завершальному етапі дослідження проводиться розрахунок інтегрального індексу сталого розвитку аграрного сектору, який враховує агреговані економічні, екологічні та соціальні компоненти. Він допомагає оцінити загальний рівень сталого розвитку та його динаміку. Інтерпретація

результатів полягає у визначенні рівня сталого розвитку та виявленні напрямів, що потребують поліпшення.

Таким чином, інтегральний індекс сталого розвитку аграрного сектора є важливим інструментом для урядів, міжнародних організацій та дослідників, оскільки він надає цілісне уявлення про успішність розвитку аграрного сектору з точки зору сталого використання ресурсів, економічної ефективності та соціальної стабільності.

В наукових роботах при оцінці ринку аграрної продукції здійснюється аналіз сільськогосподарської продукції. Дослідження стану і розвитку ринку сільськогосподарської продукції вимагає застосування сукупності методів, які забезпечують комплексний підхід до оцінки. Наведені методи повинні враховувати вплив чинників зовнішнього й внутрішнього середовища, специфіку та взаємозв'язки всіх елементів системи функціонування підприємств-виробників, дозволяючи синтезувати їх для дослідження системи як єдиного цілого у ланцюгу «виробник-покупець».

Методика дослідження формування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції розглядається Крижановською І.Ю. як сукупність методів, що дозволяють надати комплексну оцінку його сучасного стану та складається з наступних елементів [15]:

1. Формування переліку внутрішнього й зовнішнього факторів середовища, які прямо або опосередковано впливають на функціонування та розвиток ринку сільськогосподарської продукції в сучасних умовах.
2. Оцінка ефективності функціонування елементів інфраструктури ринку.
3. Дослідження стану та розробка напрямів державного регулювання ринку.
4. Формування моделі стратегічного розвитку.
5. Розробка загальної методики оцінки ефективності формування та розвитку ринку сільськогосподарської продукції.
6. Основи аналізу ринкової кон'юнктури [15].

Для комплексної характеристики ринкових процесів та явищ критично важливим є постійний моніторинг кон'юнктури ринку, яка формується під впливом сукупності чинників і умов. Для проведення дослідження доцільно застосовувати специфічні методи кон'юнктурного аналізу, що ґрунтуються на якісних оцінках ринкової ситуації, одержаних експертним шляхом.

Основою ситуаційного аналізу є вивчення зовнішнього середовища, що сприяє ефективності підприємництва в аграрній сфері. Метою такого аналізу є дослідження та оцінка комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів, що існують, а також проблем та прийомів їхнього подолання. Правильний вибір істотних факторів має велике значення для об'єктивності отриманих результатів.

Основні критерії, що впливають на оцінку ефективності стану аграрного ринку, включають:

- динаміка форм власності;
- зміна кон'юнктури ринку;
- політика державної підтримки;
- інші чинники зовнішнього середовища [15].

В сучасних умовах економічні дослідження ґрунтуються на загальнонаукових методах – аналіз-синтез, індукція-дедукція, аналогія, моделювання, які доповнюються методами аналізу ситуації, маркетинговими методами, оцінкою ризиків та прогнозування.

Дослідження розвитку ринку сільськогосподарської продукції також передбачає вивчення механізмів формування і функціонування його інфраструктури, оскільки останні чинники мають значний вплив на ефективність його функціонування. Основні напрями дослідження:

- ступінь збалансованості ринку;
- тенденції його формування та розвитку;
- масштаби операцій, що здійснюються на ринку;
- рівень комерційного ризику;

- рівень продовольчої безпеки;
- спеціалізовані методи економічних досліджень ринку.

Для повноцінного дослідження стану ринку сільськогосподарської продукції доцільно використовувати наступні спеціалізовані методи економічних досліджень:

1. Методика визначення стійкості сільськогосподарських підприємств передбачає побудову пріоритетного ряду виробників аграрної продукції за ступенем стійкості виробництва. Для оцінки необхідна інформаційна база – фінансові звіти та баланс. Одним з основних чинників економічної стійкості є ефективна господарська діяльність, спрямована на забезпечення власного виживання, стабільності та розвитку.

2. Індексний метод використовується для оцінки ступеня залежностей результативних показників від цінової політики держави. Він дозволяє визначити вплив екстенсивних – кількість товарів, чисельність зайнятих, та інтенсивних чинників – дефлятор ВВП, індекс цін, продуктивність праці, на обсяг валового внутрішнього продукту та виробленої продукції.

3. Графічний метод застосовується для визначення тенденцій розвитку складових ринку, вибору стратегії виробництва й реалізації продукції, а також механізмів стабілізації та розвитку. Графіки забезпечують більш глибоке вивчення складу і динаміки явищ, а також взаємозв'язків між ними. Метод ефективний для аналізу показників діяльності бірж, таких як: сума укладених угод, відношення суми угод до вартості запропонованих товарів, питома вага біржового обороту в загальному оптовому обороті [15].

4. Оцінка ризиків. Критично важлива для вибору єдиної стратегії виробництва й реалізації, а також механізмів стабілізації. Процедура оцінки ризиків здійснюється двома етапами:

- визначення внутрішніх ризиків, тобто зниження яких залежить безпосередньо від підприємства
- визначення зовнішніх ризиків – ризиків, рівень яких не залежить від функціонування підприємства. Ці ризики піддаються мінімізації.

5. Метод матриці координат використовується для класифікації виробників і торгових підприємств за показниками ефективності ведення їхньої комерційної діяльності. Дозволяє проводити аналіз з урахуванням напряму діяльності та її ефективності у часовому просторі.

6. Методи прогнозування використовуються для розробки перспективи розвитку інфраструктури ринку сільськогосподарської продукції. Прогноз розробляється як для ринку в цілому, так і для окремих його складових, з урахуванням минулих періодів діяльності, можливих помилок, несприятливих ситуацій, впливу внутрішніх та зовнішніх факторів.

7. Метод парних порівнянь являє собою процедуру встановлення уподобання об'єктів при порівнянні всіх можливих пар та подальше упорядкування об'єктів. Використовується для визначення зовнішніх і внутрішніх прогнозів [15].

Основною метою застосування вказаних вище методів дослідження розвитку ринку сільськогосподарської продукції є забезпечення стабільного виробництва та реалізації продукції, підвищення її якості, формування безперебійних поставок та урахування всіх можливих факторів впливу.

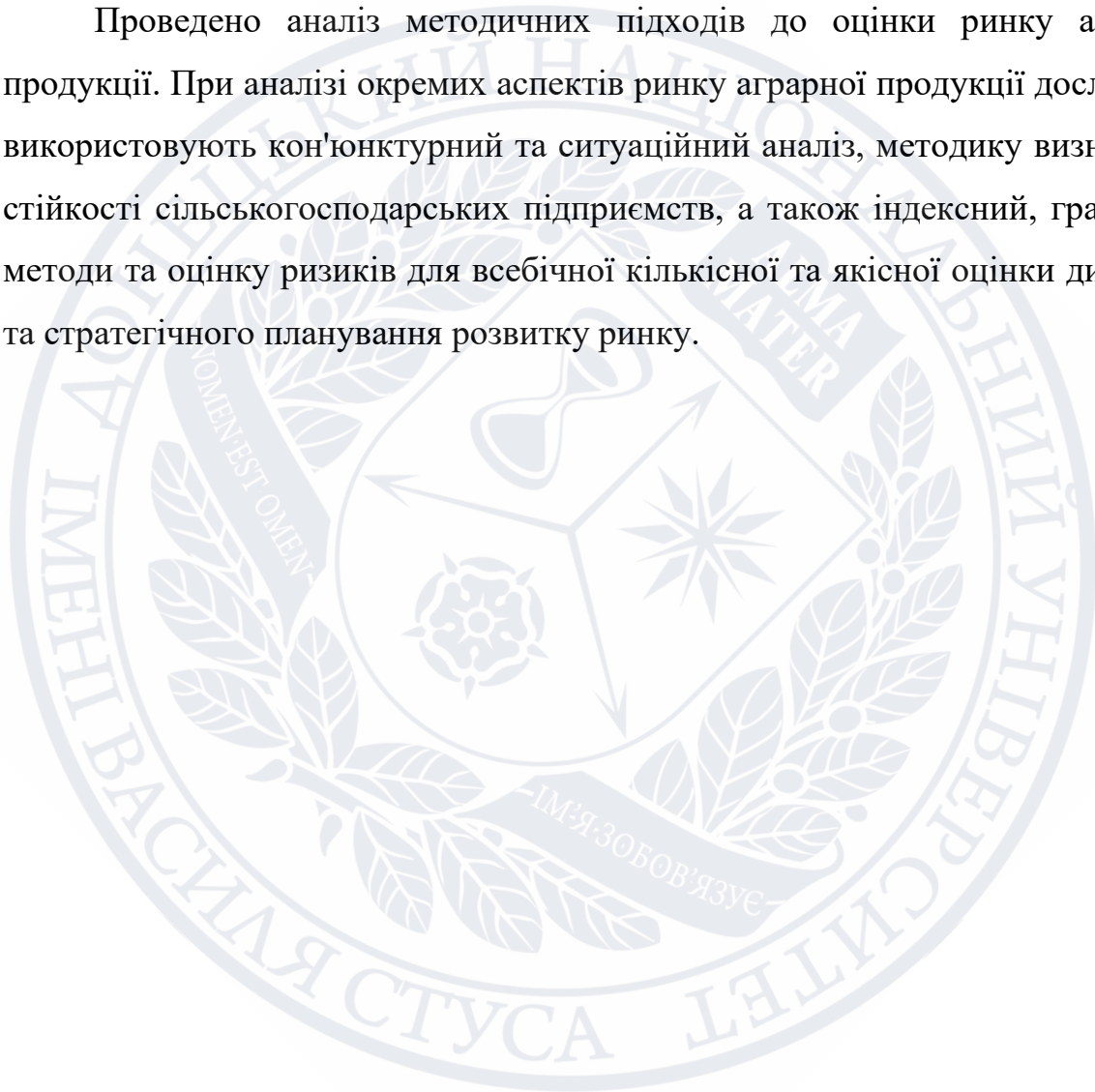
Висновки до розділу 1

На основі вивчення теоретичних підходів уточнено, що ринок аграрної продукції є складною економічною системою, функціонування якої залежить від природно-кліматичних факторів і має стратегічне значення для продовольчої безпеки.

Ключовим каталізатором структурних змін визначено євроінтеграційний процес, який через положення Угоди про асоціацію та вимоги Спільної аграрної політики ЄС змушує Україну до повної гармонізації національного законодавства з «*acquis communautaire*». Зміни, зокрема, в сферах санітарного та фітосанітарного контролю, є одночасно і викликом, і потужним стимулом для модернізації виробництва. Аналіз

інституційного середовища виявив гостру проблему, пов'язану з відсутністю, затвердженої довгострокової національної аграрної політики. Водночас, державні органи демонструють послідовний прогрес у правовому зближенні, що підтверджено успішним запуском процедури селф-скринінгу у 2023 році та активною законодавчою діяльністю, навіть в умовах воєнного стану, що свідчить про інституційну готовність до правової трансформації.

Проведено аналіз методичних підходів до оцінки ринку аграрної продукції. При аналізі окремих аспектів ринку аграрної продукції дослідники використовують кон'юнктурний та ситуаційний аналіз, методику визначення стійкості сільськогосподарських підприємств, а також індексний, графічний методи та оцінку ризиків для всебічної кількісної та якісної оцінки динаміки та стратегічного планування розвитку ринку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз виробництва аграрної продукції в Україні

Аграрний сектор протягом багатьох років є однією з найвагоміших складових економіки України, що формує значну частку ВВП, валютних надходжень. Аналіз макроекономічних показників свідчить про високу волатильність та зберігання досить високої, як для європейської країни, ролі аграрного сектору. Зокрема, додана вартість сектора «Сільське, лісове та рибне господарство» у структурі ВВП України за період 2014–2024 рр. демонструвала значні коливання (рис. 2.1).

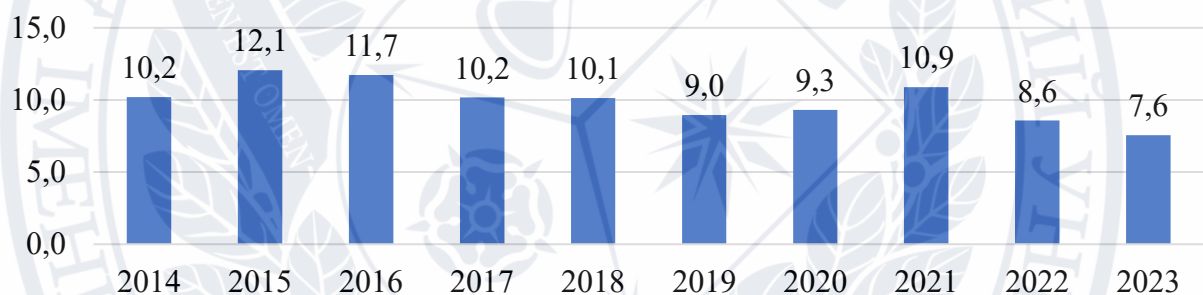

Рисунок 2.1 – Частка доданої вартості сектора «Сільське, лісове та рибне господарство» у валовому внутрішньому продукті (ВВП) України, %

Джерело: сформовано автором за [27]

До 2022 року частка аграрного сектору у ВВП стабільно трималася на рівні 9–12%. В умовах економічного розвитку та структурної модернізації, скорочення цієї частки є нормою і свідчить про перехід до економіки з вищою доданою вартістю – індустрії, послуги. Збереження значної частки в 10% і більше свідчить про високу, потенційно ризиковану залежність національної економіки від сировинного експорту та його вразливість до кліматичних і світових цінових коливань. Зростання цієї частки у певні роки (наприклад, після рецесій) було обумовлене інтенсифікацією технологій та

високими світовими цінами на сировину, але не відображало якісного стрибка у переробці.

З 2022 року під впливом повномасштабної військової агресії Росії частка сектора зазнала драматичних змін, що відображає скорочення фізичних обсягів виробництва через окупацію та мінування земель; логістичні обмеження та блокаду морських портів, що призвело до падіння рентабельності; значні руйнування інфраструктури та виробничих потужностей.

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації завдало руйнівного удару по аграрному сектору України, що спровокувало системні негативні наслідки для всієї національної економіки. Згідно зі спільними розрахунками Міністерства аграрної політики та Київської школи економіки, вже станом на вересень 2022 року попередня сума збитків у сільському господарстві досягла 6,6 мільярда доларів США, що було еквівалентно 23% від загальної вартості активів галузі [28].

У структурі цих втрат найбільша частка припадала на сільськогосподарську техніку та обладнання близько 2,9 млрд дол. США, складські приміщення – понад 1 млрд дол. США та вже вироблену продукцію. Суттєвих збитків зазнали також тваринництво (362,5 млн дол. США), багаторічні насадження (348,7 млн дол. США) та виробничі запаси, як-от паливо, добрива і засоби захисту рослин (95,4 млн дол. США). До лютого 2023 року загальні збитки агросектору зросли до 40,2 млрд доларів, з яких 8,7 мільярда становили прямі втрати. Водночас, за ширшими оцінками Світового банку, сукупні збитки економіки України за рік війни сягнули близько 290 мільярдів доларів [30].

Прямим наслідком цих руйнувань стало стрімке падіння виробництва. За підсумками 2022 року, обсяги збору зернових культур скоротилися на 37% порівняно з показниками 2021 року, склавши близько 53,9 мільйона тонн. Виробництво олійних культур також продемонструвало падіння на 24%, до 17,5 мільйона тонн [31].

Таке скорочення виробництва неминуче вплинуло на експортний потенціал сектору, що є одним із ключових в українській економіці. Протягом 2022 року експорт зерна становив майже 24 млн тонн, а продуктів його переробки – 71,9 тис. тонн, що було майже на 10 млн тонн менше, ніж у попередньому маркетинговому сезоні. Це є особливо значущим, враховуючи, що у 2021 році Україна забезпечувала понад 40% світового експорту соняшникової олії, близько 10% пшениці та ріпаку, а також понад 10% кукурудзи та ячменю [31].

Аналіз посівних площ з 2014 по 2024 рік показує загальне суттєве скорочення за більшістю ключових культур. Це зумовлено двома основними етапами втрати контролю над територіями: окупацією Криму та частини сходу України у 2014 році та повномасштабним вторгненням у 2022 році. Дані в таблиці відображають ці події [31].

Весь аналізований період з 2014 по 2024 рр. характеризується роботою агросектору в умовах війни та окупації. Дані, починаючи з 2014 року, вже не враховують АР Крим. А показники з 2022 року не включають усі новоокуповані території, що пояснює різке падіння площ у 2022-2024 роках.

Площі зернових та зернобобових культур, що є основою аграрного га у 2014 році до 11,1 млн га у 2024 році, причому найбільш різке падіння відбулося після повномасштабного вторгнення 2022 року (рис. 2.2) [30].

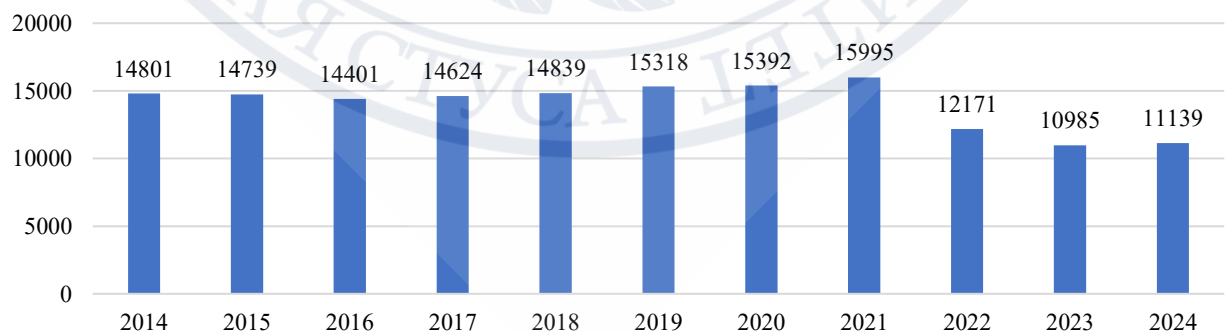

Рисунок 2.2 – Посівна площа зернових та зернобобових культур в Україні, тис. га

Джерело: побудовано за [30]

Унікальну динаміку продемонстрував соняшник, його площі зростали до 2021 року, що свідчило про високу рентабельність, однак окупація ключових південних та східних областей призвела до різкого скорочення, внаслідок чого загальне падіння за десятиліття склало 4,5% (рис. 2.3) [30].

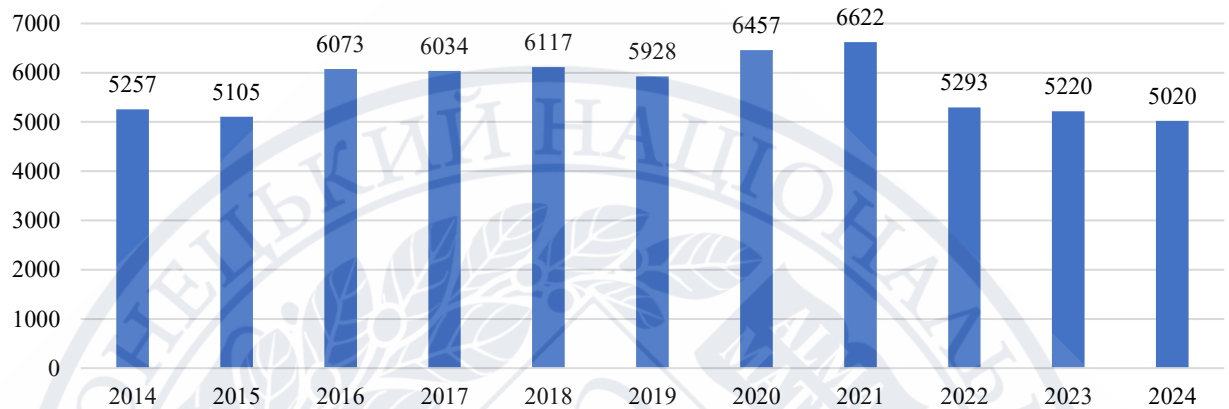

Рисунок 2.3 – Посівна площа соняшника в Україні, тис. га

Джерело: побудовано за [30]

Найбільш катастрофічних втрат зазнала галузь овочівництва, де посівні площі знизилися на 94% — з 467 тис. га до всього 28 тис. га, що є прямим наслідком окупації головних регіонів виробництва, зокрема Херсонщини та Запоріжжя (рис. 2.4).

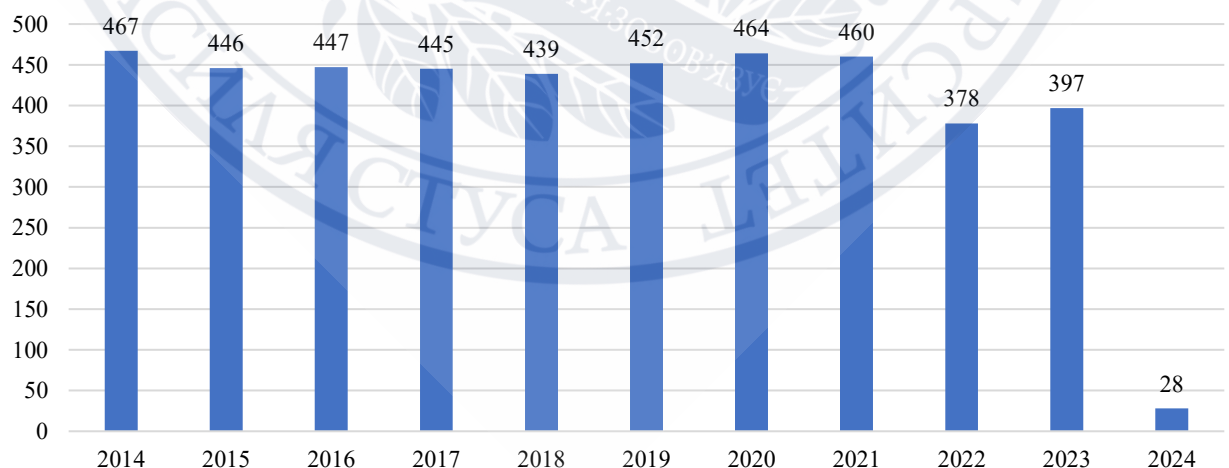

Рисунок 2.4 – Посівна площа овочевих культур в Україні, тис. га

Джерело: побудовано за [30]

Такі культури, як цукровий буряк та плодово-ягідні насадження, продовжили свою довгострокову тенденцію до скорочення, втративши 23,3% та 21,8% площ відповідно, оскільки війна лише посилила існуючі проблеми з рентабельністю. Водночас площа під картоплею, яка до 2023 року демонструвала відносну стабільність, у 2024 році показує аномально високий показник (1514 тис. га) [30].

Таким чином, окупація територій призвела до значного скорочення посівних площ практично всіх ключових культур, що кардинально змінило структуру агровиробництва в країні.

Аналіз статистичних даних за 2014–2024 роки показує тенденцію до значного зростання показників виробництва за всіма ключовими категоріями аграрної продукції, виміряних у мільйонах гривень. Сектор рослинництва продемонстрував значне зростання, особливо в сегменті технічних культур (рис. 2.5).

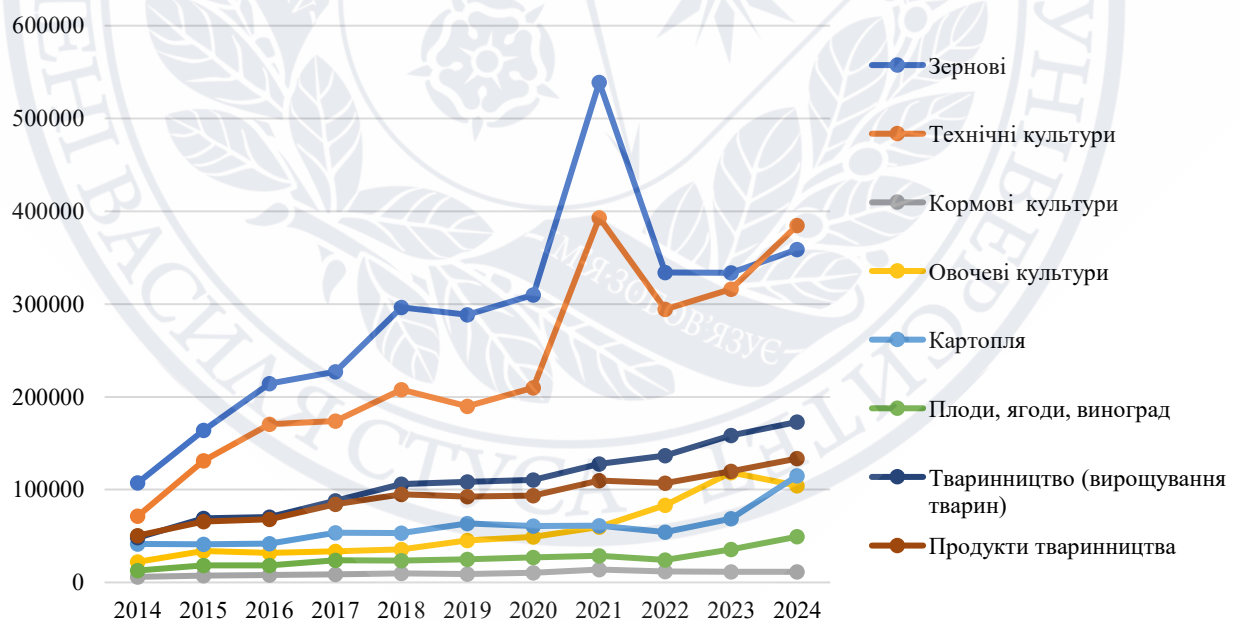

Рисунок 2.5 – Виробництво продукції рослинництва та тваринництва,
млн грн

Джерело: побудовано за [30]

Важливо зазначити, що це зростання у вартісному вимірі відображає насамперед кумулятивний вплив інфляційних процесів за десятирічний період, а не лише зростання фізичних обсягів чи продуктивності.

Випуск зернових культур зріс із 107 216 млн грн у 2014 році до 358 816 млн грн у 2024 році, що відповідає зростанню на 234,6% та підкреслює збереження їхнього статусу як основи аграрного виробництва. Найбільшу динаміку показали технічні культури, де показник випуску збільшився з 71 351 млн грн до 384 682 млн грн, а відносне зростання сягнуло рекордних 439,1%. Це може свідчити про високу рентабельність та інвестиційну привабливість даного напрямку. При цьому домінування рослинництва було історично посилено, оскільки експорт сировинних культур (зерно, олія) мав нижчі нетарифні бар'єри для виходу на ринок ЄС, ніж продукція тваринництва.

Інші важливі галузі, такі як овочівництво, картоплярство та садівництво, також показали значне зростання: виробництво овочів збільшилось на 371,3%, картоплі — на 176,0%, а плодів, ягід та винограду — на 284,7%.

Галузь тваринництва також демонструє стабільну тенденцію до зростання: випуск у категорії вирощування тварин збільшився на 258,2% (з 48 255 млн грн до 172 894 млн грн), а виробництво продуктів тваринництва зросло на 164,5% (з 50 448 млн грн до 133 465 млн грн).

Однак, при перерахунку на фізичні обсяги, тваринництво, ймовірно, демонструє реальне скорочення, що підтверджується загальною структурною тенденцією домінування рослинництва. Головною перепорою для розвитку та експорту тваринницької продукції до ЄС, навіть до 2022 року, залишалася необхідність дотримання суворих санітарних та фітосанітарних (СФЗ) заходів, що вимагало значних інвестицій у модернізацію.

Таким чином, проведений аналіз свідчить про збереження сировинного профілю агросектору з критичною залежністю від рослинництва, масштабна вартісна динаміка виробництва в усіх сегментах переважно відображає

інфляційні процеси, а не якісне зростання. Головним чинником, що кардинально змінив структуру і зменшив фізичні обсяги виробництва, є військова агресія та втрата територій. Така внутрішня динаміка та орієнтація на сировинний експорт безпосередньо формують профіль України на світовому ринку, що вимагає детального аналізу зовнішньоторговельних операцій.

2.2 Аналіз зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України з країнами ЄС

Зовнішня торгівля аграрною продукцією частково є показником конкурентоспроможності українського аграрного сектору та головним каналом його інтеграції у світову економіку. Євроінтеграційні процеси, зокрема імплементація Угоди про асоціацію та функціонування зони вільної торгівлі з ЄС, суттєво змінили географічну та товарну структуру українського експорту аграрної продукції.

Аграрний експорт є головною статтею валютних надходжень України, і його частка в загальному обсязі національного експорту за період 2015–2024 рр. стабільно перевищувала 40%, а у кризові воєнні роки досягала пікових значень, що підкреслює його системоутворюючу роль в економіці. Протягом 2014-2024 рр. спостерігалось зростання частки експорту аграрної продукції до ЄС в структурі загального експорту (рис. 2.6). У 2014-2021 рр. на країни ЄС припадало від 27 % до 32 % від загального експорту аграрної продукції України, після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році відбулась стрімка переорієнтація експорту на країни ЄС, про що свідчить збільшення вдвічі частки цієї продукції. Станом на 2024 рік можна відзначити незначне падіння, але половина української аграрної продукції припадає саме на цей стратегічно важливий регіон, що підкреслює посилення торговельної євроінтеграції України.

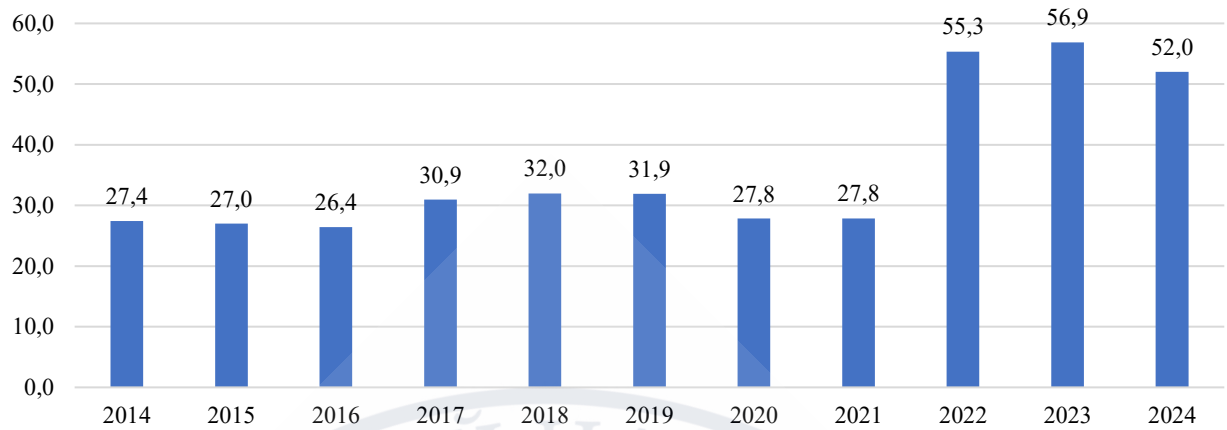

Рисунок 2.6 – Частка експорту аграрної продукції України до ЄС, %

Джерело: розраховано автором за [41]

Аналізуючи дані щодо експорту аграрної продукції України до Європейського Союзу (рис. 2.7), можна констатувати чіткий і стійкий тренд до зростання, що є прямим відображенням успішності євроінтеграційних процесів та дії Угоди про асоціацію, зокрема Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі.

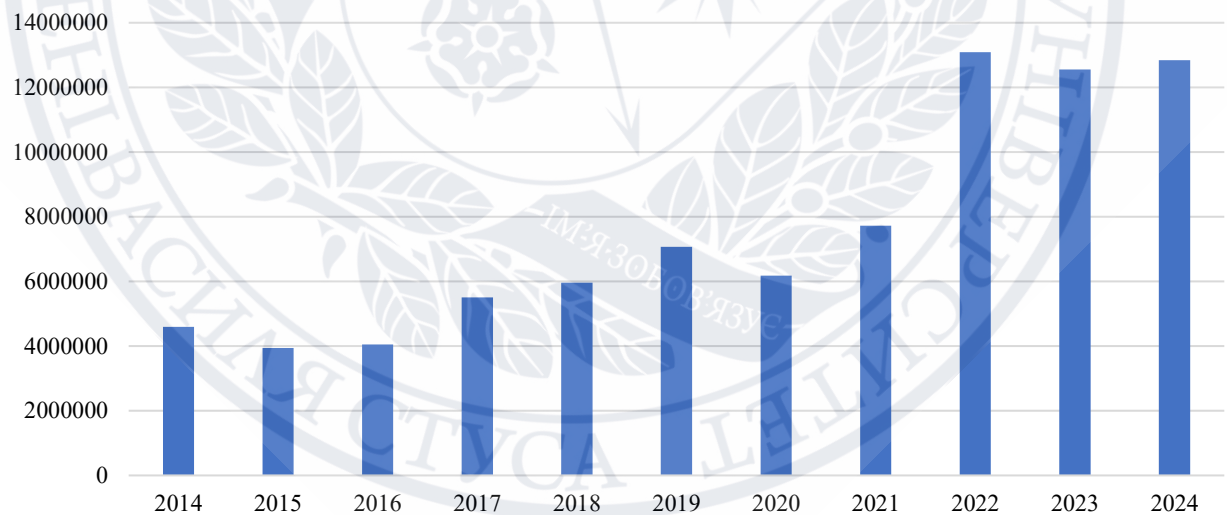

Рисунок 2.7 – Експорт аграрної продукції України до ЄС у 2014-2024 рр., дол. США

Джерело: побудовано за [41]

Динаміка, зображена на графіку, демонструє, що Європейський Союз перетворився на ключового стратегічного партнера для українського

агросектору, що підтверджує зміну географічної орієнтації торгівлі. Зазначене зростання є не лише кількісним, але й якісним, оскільки свідчить про поступову адаптацію українських виробників до жорстких фітосанітарних та ветеринарних стандартів ЄС.

Зростаюча крива експорту відображає ефективне використання наданих торгівельних преференцій та успішну сертифікацію виробництв, що дозволило наростити обсяги експорту. Варто також відзначити зростання саме частки аграрної продукції в структурі українського експорту до ЄС.

Слід зазначити, що продукція рослинництва в цілому складає 27 % від загального експорту товарів України та 2 % імпорту, тваринництва 2,9 % та 1,8 % відповідно. (рис. 2.8, рис. 2.9) [30]. Таким чином, у 2024 році частка сільськогосподарської продукції в експорті України складала 30,2 %.

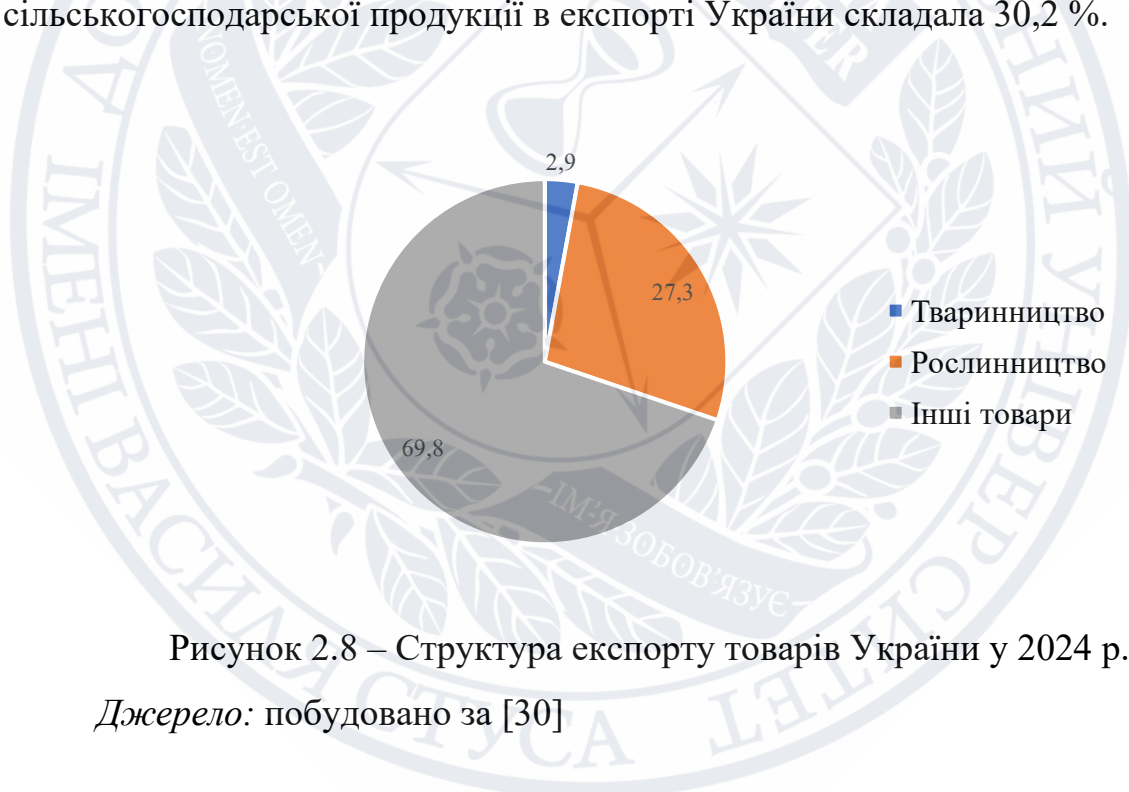

Рисунок 2.8 – Структура експорту товарів України у 2024 р., %

Джерело: побудовано за [30]

Структура експорту аграрної продукції України до ЄС у 2024 р. характеризується високим рівнем сировинної орієнтації та значною концентрацією товарних потоків у межах обмеженої кількості позицій. Провідне місце посідає олійно-жировий сегмент, на який сумарно припадає понад третина експорту. Найвагомішою товарною групою є сира соняшникова або сафлорова олія (19,8%), що підтверджує стратегічне

значення олієнасінної промисловості для зовнішньоторговельного профілю України та сталість попиту з боку країн ЄС на цю продукцію (табл. 2.1).

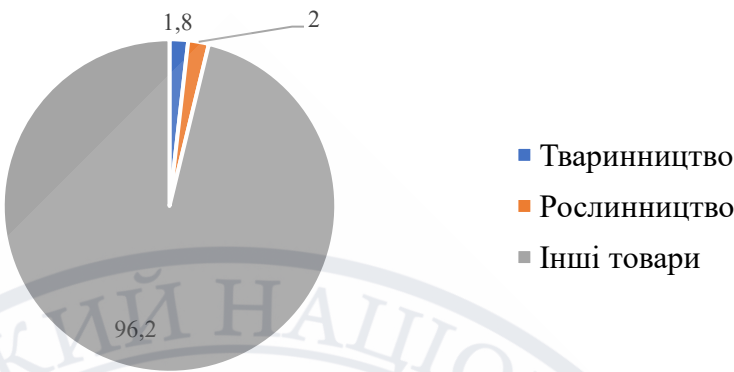

Рисунок 2.9 – Структура імпорту товарів України у 2024 р., %

Джерело: побудовано за [30]

Високою залишається частка експорту кукурудзи (18,6%) та насіння ріпаку або кользи з низьким вмістом ерукової кислоти (12,5%), що разом з пшеницею та мезліном (10,0%) формує домінування зернових і олійних культур у товарній структурі.

Таблиця 2.1 – Товарна структура експорту аграрної продукції України до ЄС у 2024 р., %

Код продукції	Вид продукції	Частка в експорті аграрної продукції України до ЄС, %
1	2	3
'151211	Сира соняшникова або сафлорова олія	19,8
'100590	Кукурудза (крім насіння для сівби)	18,6
'120510	Насіння ріпаку або кользи з низьким вмістом ерукової кислоти	12,5
'100199	Пшениця та мезлін (крім насіння для сівби та твердої пшениці)	10,0
'120190	Соя у зерні, подрібнена чи неподрібнена (крім насіння для сівби)	4,5
230630	Макуха соняшникова та інші тверді залишки (після вилучення соняшникової олії)	3,3
'151219	Соняшникова або сафлорова олія та їхні фракції, рафіновані чи нерафіновані, але хімічно не модифіковані	2,6

Продовження таблиці 2.1

1	2	3
'150710	Сира соєва олія, дегумована або недегумована	2,1
230400	Макуха соєва та інші тверді залишки (після вилучення соєвої олії)	2,1
'170199	Тростинний або буряковий цукор та хімічно чиста сахароза у твердому вигляді	1,5
'020714	Заморожені частини тушок та їстівні субпродукти свійської курки	1,5
'020713	Свіжі або охолоджені частини тушок та їстівні субпродукти свійської курки	1,4
'151411	Сира ріпакова або кользова олія з низьким вмістом ерукової кислоти (менше 2%)	1,4
'200979	Яблучний сік, неферментований, із показником Вгіх понад 20 при 20°C, з додаванням цукру або без нього	1,3
'040900	Натуральний мед	1,1
	Інші аграрні продукти	16,5 %

Джерело: розраховано автором за [41]

Суттєвою особливістю є поєднання експорту як сировини (насіння олійних культур), так і продуктів первинної переробки (олія, макуха), що свідчить про часткове зміщення у бік розвитку переробного сегменту, хоча продукція з високою доданою вартістю залишається недостатньо представлена. Експорт макухи соняшникової (3,3%) та соєвої (2,1%) підтверджує роль України як важливого постачальника кормових компонентів для європейського тваринництва. Водночас експорт рафінованої або нерафінованої соняшникової олії (2,6%) та сирої ріпакової і соєвої олії (1,4% і 2,1% відповідно) демонструє наявність переробних потужностей, але їхній внесок залишається помірним порівняно з експортом сировини.

Меншу, але стабільну частку займають продукти тваринного походження, насамперед м'ясо птиці та субпродукти: заморожені (1,5%) та свіжі або охолоджені (1,4%) поставки м'яса курки зміцнюють позиції України на ринку ЄС у сегменті білкових продуктів. Окремі позиції з високою доданою вартістю – такі як кондитерські вироби (0,8%), яблучний

сік (1,3%), натуральний мед (1,1%) залишаються другорядними, що свідчить про недостатню диверсифікацію та слабку представленість переробленої харчової продукції.

Загалом структура експорту аграрної продукції України до ЄС у 2024 р. демонструє залежність від сировинних товарів та продуктів первинної переробки, що зберігає вразливість зовнішньоторговельної позиції країни до цінових коливань на глобальних ринках і регуляторних обмежень з боку ЄС. Водночас наявність стабільного попиту на окремі сегменти переробленої продукції створює потенціал для подальшого розвитку експортної диверсифікації та підвищення частки товарів з більш високою доданою вартістю.

Сировинна концентрація створює значні ризики для національної економіки, роблячи її вразливою до коливань світових цін та геополітичних чинників. Євроінтеграційні процеси стали каталізатором для радикальної зміни географії аграрної торгівлі, перетворивши Європейський Союз на найбільшого торговельного партнера України.

Переорієнтація на ринок ЄС вимагає від українських виробників суворої відповідності регуляторним та якісним вимогам (технічним регламентам, ветеринарним нормам, екологічним стандартам), що стимулює модернізацію виробництва, але водночас створює значні бар'єри для малих та середніх підприємств. Однак, попри очевидні переваги, настільки стрімка та глибока інтеграція до ринку ЄС оголила низку системних проблем та точок напруги. Насамперед, це логістичний виклик. Переорієнтація експорту з глибоководних портів Чорного моря на західні сухопутні та річкові коридори, відомі як «Шляхи солідарності», стала безпрецедентним випробуванням. Обмежена пропускна здатність залізниць та автомобільних пунктів пропуску, різниця в ширині колій, а також складні бюрократичні процедури на кордонах створюють значні затримки та суттєво збільшують вартість транспортування. Зазначене по-перше знижує конкурентоспроможність української продукції, забираючи значну частину

прибутку фермерів, по-друге створює фізичні перешкоди для нарощування обсягів експорту.

2.3 Проблеми та бар'єри на шляху інтеграції ринку аграрної продукції України до єдиного ринку ЄС

Незважаючи на значні успіхи в інтеграції аграрного ринку України до ЄС, як зазначено у 2.2, та його географічною переорієнтацією, цей процес супроводжується низкою системних викликів і бар'єрів, які уповільнюють повну інтеграцію до Єдиного ринку ЄС.

Реалізація стратегічного курсу України на повноправне членство у Європейському Союзі вимагає від вітчизняного аграрного сектору глибинної інституційної перебудови. Цей процес трансформації здійснюється в рамках виконання Угоди про асоціацію та передбачає всеосяжну адаптацію національного законодавства до норм *acquis communautaire* – поняття, що дослівно перекладається як «спільне надбання», охоплює сукупність нормативно-правових актів, судової практики та рішень Європейського суду, представляючи собою методологічну й нормативну основу для адаптації внутрішньої правової системи України [43].

Процес оцінки готовності країни-кандидата структуровано за 35 тематичними розділами *acquis communautaire*, які охоплюють ключові сфери державної політики. Зокрема, для аграрної галузі та державного управління агросферою критично важливими є шість основних напрямів. Це починається з Вільного руху товарів (Розділ 1), який регламентує технічні стандарти, сертифікацію та уніфіковані норми щодо пакування, маркування та контролю якості харчової продукції. Наступний аспект – заснування підприємств та надання послуг (Розділ 3), що вимагає від України переходу до єдиного реєстру кваліфікацій та забезпечення взаємного визнання дипломів та професійних кваліфікацій. Фундаментальним є розділ Сільське господарство (Розділ 11), що регулює політику у сфері аграрного виробництва і вимагає

гармонізації українського законодавства щодо прямої підтримки фермерів, удосконалення ринкової політики та аграрної статистики. Високий рівень захисту здоров'я споживачів, рослин і тварин зазначено у розділі «Харчова безпека, ветеринарна та фітосанітарна політика (Розділ 12)», який встановлює суворі вимоги до контролю залишків пестицидів, простежуваності продукції та біобезпеки на фермах. Крім того, діяльність сектору має відповідати вимогам розділу «Охорона навколишнього середовища (Розділ 27)», що передбачає зменшення забруднення ґрунтів і вод та дотримання кліматичних цілей. «Фінансовий контроль (Розділ 32)» вимагає впровадження прозорої системи управління сільськогосподарськими субсидіями та коштами ЄС [43].

Імплементация цих положень є обов'язковою умовою набуття членства. У цьому напрямі Україна працює над впровадженням норм у таких ключових сферах, як антикорупційне законодавство, санітарні та фітосанітарні заходи, технічне регулювання, інтеграція екологічних стандартів, менеджмент земельних ресурсів, а також розширення державних програм підтримки сільського господарства.

Проте темпи імплементації європейських норм залишаються нерівномірними. Існують менш проблемні питання, де законодавство України вже має подібність, та більш складні напрями, які ускладнені низьким рівнем інституційної спроможності окремих державних органів та необхідністю вирішення таких актуальних проблем, як екологізація в частині перенасичення ґрунтів пестицидами. Динамічний характер європейського законодавства створює додатковий виклик, оскільки навіть у самому ЄС тривають активні внутрішні дискусії щодо доцільності та обґрунтованості окремих регуляторних норм, зокрема щодо застосування пестицидів. У цьому контексті важливою передумовою ефективної євроінтеграції є формування гнучкого механізму адаптації до норм ЄС, що забезпечить вітчизняних виробників від надмірного навантаження через запровадження регуляторних вимог, які можуть бути переглянуті в найближчому

майбутньому, уникаючи повторення негативного досвіду вступу України до СОТ.

Цільові орієнтири для інституційної трансформації визначає Спільна аграрна політика Євросоюзу, яка є однією з найдосконаліших систем підтримки у світі. САП являє собою комплексну стратегію, спрямовану на сталий розвиток сільського господарства, забезпечення гідного рівня доходів для фермерів та стабілізацію аграрних ринків. Її фінансування забезпечується двома основними фондами: Європейським фондом сільськогосподарських гарантій, що охоплює прямі виплати та ринкове регулювання, та Європейським сільськогосподарським фондом розвитку сільських територій), який підтримує інвестиції у розвиток сільської економіки.

Зокрема, реформи САП у період 2014–2022 років відзначилися активним переходом від підтримки виробництва окремої продукції до безпосередньої підтримки сільгоспвиробників. Ці зміни були спрямовані на підвищення екологічної безпеки через відмову від монокультур, сприяння екологічно чистому лісорозведенню та охороні сільських ландшафтів, а також надання адресних субсидій малозабезпеченим районам та територіям із несприятливими природними умовами. Програма підтримки сільського розвитку була розширена для диверсифікації сільських доходів та покращення якості продукції через партнерство [43].

Нова редакція САП на період 2023–2027 років зазнала суттєвих реформ, сфокусованих на Європейському Зеленому курсі, зокрема стратегіях «Від ферми до виделки» та Стратегії біорізноманіття, базуючись на десяти ключових цілях. Для України адаптація до нової САП має стратегічне значення, оскільки вона передбачає значне фінансування екологічних схем, що вимагатиме від вітчизняних аграріїв впровадження нових, сприятливих для довкілля практик. САП також акцентує увагу на підтримці малих та середніх фермерів, що може стати каталізатором розвитку сільських територій в Україні. Однак приєднання України, з її великими сільськогосподарськими площами, може суттєво вплинути на бюджет САП,

що потребуватиме перегляду фінансових механізмів політики. Це вимагає від України інституційної адаптації та розробки національного стратегічного плану САП, узгодженого з європейськими цілями.

Росола У. В., Росола А. П. виділяють декілька груп перешкод, що створюють євроінтеграційні процеси для ринку аграрної продукції України [42].

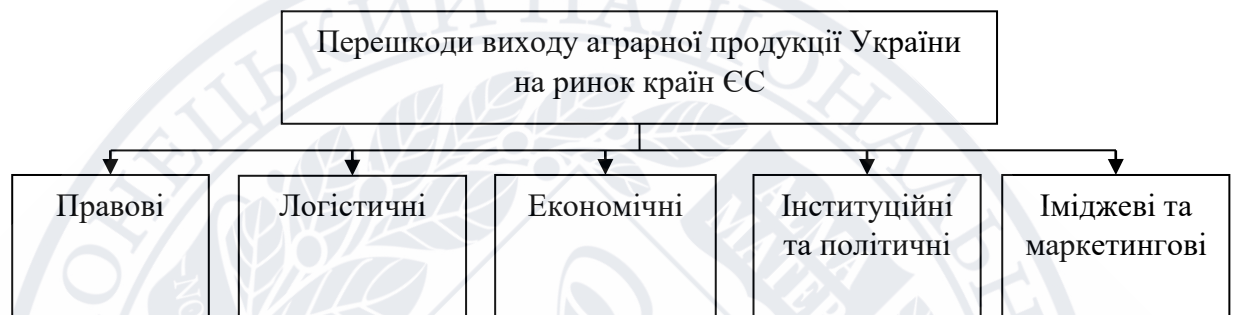

Рисунок 2.10 – Перешкоди виходу аграрної продукції України на ринок країн ЄС

Джерело: побудовано за [42]

Велике значення група регуляторних перешкод, яка вимагає від українських експортерів беззаперечного дотримання суворих вимог ЄС до якості та безпеки продукції. Українська продукція має відповідати уніфікованим харчовим, ветеринарним та фітосанітарним нормам, що де-факто функціонують як жорсткі нетарифні бар'єри. Агровиробники повинні забезпечити сертифікацію своєї діяльності згідно з технічними регламентами. Незважаючи на тимчасову лібералізацію торгівлі, збереження обмежених квот на безмитний експорт певних товарних позицій також звужує експортні можливості.

Другою групою є інституційні та політичні бар'єри. Головним викликом тут є незавершеність процесу гармонізації національного законодавства з правом ЄС та непередбачуваність державної політики в

агросекторі, що створює нестабільне інвестиційне середовище. Додатковим і суттєвим ускладненням є недовіра європейських партнерів до українських контролюючих органів, що вимагає глибокої реформи системи державного нагляду та контролю якості [42].

Економічні чинники створюють нерівні умови конкуренції. Українські виробники стикаються з високим конкурентним тиском з боку європейських колег та аграрних кооперативів, які отримують значну фінансову підтримку та субсидії в рамках Спільної аграрної політики. Така асиметрія вимагає від вітчизняного агробізнесу значних інвестицій у модернізацію виробництва для досягнення європейських стандартів. Наявність валютних ризиків та загальна нестабільність внутрішнього ринку посилюють фінансове навантаження на підприємства.

Особливо відчутними є логістичні бар'єри, які різко зросли через військові ризики, що ускладнюють експорт через морські порти, що призвело до надмірного навантаження на сухопутні маршрути та загострило інфраструктурні проблеми: на кордоні з'явилися вузькі місця, що спричиняють затримки, а відмінності в залізничній колії вимагають додаткових операцій з перевантаження [42].

Останнім блоком перешкод є іміджеві та маркетингові бар'єри, які ускладнюють повноцінне просування продукції. Серед європейських споживачів існує обмежене знання про українську продукцію, що негативно впливає на її позиціонування. Також відчувається брак сильних брендів «Made in Ukraine» в агросфері, а також необхідність адаптації до вимог ЄС щодо етикетування та упаковки.

Подолання цих численних перешкод вимагає комплексного підходу, який включає реформування державної політики у сфері агробізнесу, залучення інвестицій у модернізацію виробництва, вдосконалення систем контролю якості та цільову підтримку малих і середніх агровиробників. Успішна інтеграція до ринку ЄС це можливість для підвищення конкурентоспроможності всього аграрного сектору України.

Попри конкурентні виклики, інтеграція створює і значні синергетичні можливості для обох сторін. Українське сільське господарство може ефективно заміщувати імпорт сільськогосподарської сировини, яку Європейський Союз нині ввозить з-за меж європейської митної зони. Наприклад, білкова сировина, яку ЄС традиційно імпортує з Америки, може бути замінена виробництвом сої в Україні. Враховуючи кращі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування сої, Україна має потенціал не лише для значного нарощування її виробництва, але й для зменшення конкурентного тиску вітчизняних виробників зерна на європейському ринку. Це дозволяє Європі створити простір для підтримки внутрішнього сільського господарства, отримуючи водночас необхідну сировину від надійного партнера.

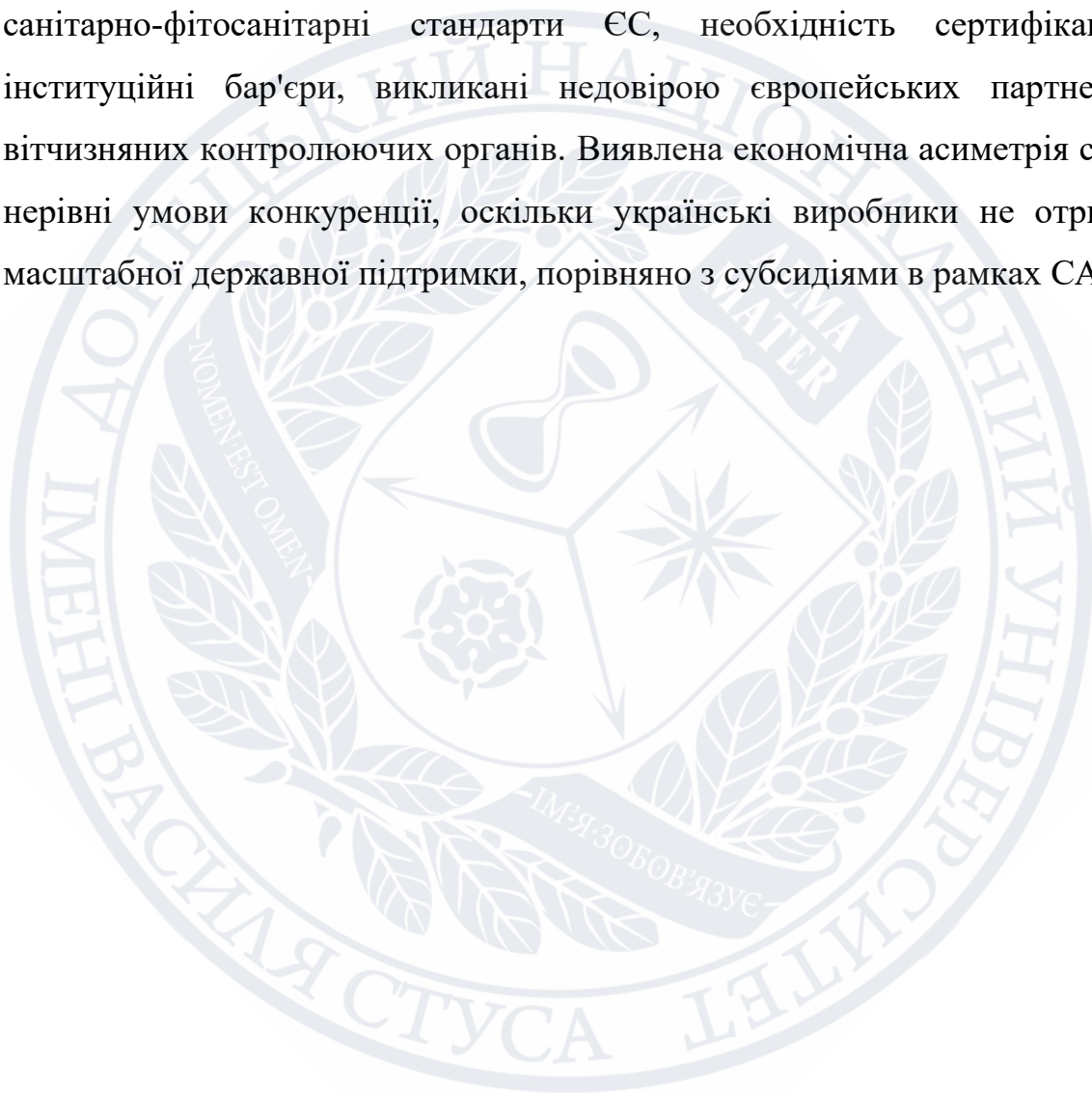
Висновки до другого розділу

Аграрний сектор України відіграє стратегічну роль в економіці, формуючи значну частку ВВП. Проте, військова агресія спричинила значний структурний зсув та фізичні втрати, зокрема, через скорочення посівних площ, руйнування інфраструктури та ускладнення з доступом до чорноморських портів, що зумовило необхідність стрімкої, але з великими затратами ресурсів переорієнтації виробництва та логістики, а також актуалізувало питання фінансової стійкості агроформувань в умовах підвищених ризиків.

Євроінтеграційні процеси стали каталізатором змін в географії експорту, закріпивши Європейський Союз як найбільшого торговельного партнера України в агросфері. Однак, незважаючи на успішне використання торговельних преференцій, товарна структура експорту залишається сировинно-орієнтованою, домінують зернові та олійні культури. Отже, існує потреба у стимулюванні виробництва продукції з високою доданою вартістю

для зменшення вразливості до цінових коливань на світових сировинних ринках і забезпечення більшої економічної стійкості сектору.

Стратегічний курс на вступ до ЄС вимагає повної гармонізації національного законодавства з «*acquis communautaire*». Охарактеризовано п'ять взаємопов'язаних категорій системних перешкод, які обмежують повноцінну інтеграцію. Найбільш значущими є регуляторні – суворі санітарно-фітосанітарні стандарти ЄС, необхідність сертифікації, та інституційні бар'єри, викликані недовірою європейських партнерів до вітчизняних контролюючих органів. Виявлена економічна асиметрія створює нерівні умови конкуренції, оскільки українські виробники не отримують масштабної державної підтримки, порівняно з субсидіями в рамках САП.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИ РОЗВИТКУ РИНКУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1 Економіко-математичне моделювання розвитку експорту аграрної продукції

З метою аналізу факторів, що впливають на обсяги експорту аграрної продукції до країн ЄС у контексті євроінтеграції, проведено економіко-математичне моделювання. Для побудови моделі були відібрані ключові фактори, які потенційно мають найбільш вагомий вплив на експортний потенціал галузі.

Для результативної ознаки «Y» обрано обсяги експорту аграрної продукції до ЄС у млн дол. США.

Для проведення кореляційно-регресійного аналізу на першому етапі були використані наступні фактори (табл. 3.1):

- X1 – прямі іноземні інвестиції (ПІІ) в агросектор, млн дол. США;
- X2 – індекс сільськогосподарської продукції, %;
- X3 – кількість аграрних підприємств, одиниць;
- X4 – обсяги виробництва продукції сільського господарства, млн грн;
- X5 – індекс продовольчих цін ФАО;
- X6 – офіційний середньорічний курс євро, грн/Євро.

Таблиця 3.1 – Вихідні дані для побудови багатфакторної регресії

Роки	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
1	2	3	4	5	6	7	8
2014	4589,842	847	102,2	75660	286905614,2	115	15,71
2015	3944,771	-198	95,2	79284	416619974,4	93,1	24,22
2016	4047,636	4128	106,3	74620	474884081,0	92	28,29
2017	5504,317	3680	97,8	76593	524120701,1	97,9	30
2018	5961,075	4975	108,2	76328	616094021,8	95,8	32,14

Продовження таблиці 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8
2019	7069,951	5796	101,4	75450	636661450,6	94,9	28,95
2020	6177,784	304	89,9	73368	679307651,8	98,1	30,79
2021	7723,007	7954	116,4	70803	1030312101,4	125,7	32,31
2022	13089,68	221	74,7	53281	734909176,9	144,5	33,98
2023	12550,82	4572	111,1	62960	795136026,4	124,5	39,56
2024	12840,46	4018	96,6	58703	868706583,0	122	43,45

Джерело: сформовано автором

Вхідні дані були агреговані в кореляційну матрицю для перевірки на мультиколінеарність (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Матриця парних коефіцієнтів кореляції

	Y	X1	X2	X3	X4	X5	X6
Y	1						
X1	0,10973	1					
X2	-0,26361	0,761373	1				
X3	-0,94593	0,054467	0,421073	1			
X4	0,689143	0,563097	0,159356	-0,58688	1		
X5	0,80939	-0,00973	-0,25238	-0,86746	0,548083	1	
X6	0,794404	0,375999	-0,01041	-0,68299	0,798079	0,396249	1

Джерело: сформовано автором

За результатами аналізу матриці було виявлено тісний кореляційний зв'язок між X4 та X6, X3 та X5.

З метою усунення мультиколінеарності та подальшої побудови значимої моделі було прийнято рішення вилучити фактори X4 та X5, оскільки вони мали менш слабкий зв'язок з результативною ознакою. Фактори X1 та X2 також показали слабкий вплив і були виключені з подальшого моделювання.

У результаті для фінального моделювання залишилось два ключові чинники:

- X3 – кількість аграрних підприємств;
- X6 – офіційний курс євро.

Використовуючи інструмент аналізу «Регресія» в Microsoft Excel, було побудовано модель (рис. 3.1).

SUMMARY OUTPUT	
Regression Statistics	
Multiple R	0,967484
R Square	0,936024
Adjusted R Square	0,920031
Standard Error	1005,974
Observations	11

ANOVA					
	df	SS	MS	F	Significance F
Regression	2	1,18E+08	59225282	58,52393	1,68E-05
Residual	8	8095872	1011984		
Total	10	1,27E+08			

	Coefficients	Standard Error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%	Lower 95,0%	Upper 95,0%
Intercept	25844,69	5082,069	5,085465	0,000947	14125,41	37563,96	14125,41	37563,96
x3	-0,31762	0,051435	-6,17519	0,000267	-0,43623	-0,19901	-0,43623	-0,19901
X6	135,5764	59,69469	2,271163	0,005279	-2,07983	273,2326	-2,07983	273,23

Рисунок 3.1 – Звіт функції «Регресія» в середовищі Excel

Джерело: розраховано автором

Коефіцієнт множинної кореляції $R = 0,967$, вказує на дуже сильний зв'язок.

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,936$, означає, що 93,6% змін в обсягах експорту пояснюються саме динамікою курсу євро та структурними змінами у кількості підприємств.

Значущість $F = 1,68E-05$ підтверджує, що модель є статистично надійною.

На основі проведених розрахунків та отриманих даних отримуємо наступне рівняння регресії:

$$Y = 25844,69 - 0,3176 \cdot X_3 + 135,58 \cdot X_6$$

Отримане рівняння показує прямий вплив фактора X_6 , що свідчить про те, що девальвація гривні відносно євро стимулює експорт – при зростанні курсу на 1 грн, експортна виручка збільшується в середньому на 135,58 млн дол.

При X_3 коефіцієнт $-0,3176$ є від'ємним, отже, зі зменшенням кількості підприємств обсяги експорту зростають. Така тенденція відображає процеси консолідації галузі – вихід з ринку неефективних дрібних гравців та посилення ролі великих, технологічно оснащених агроформувань, які здатні забезпечити стабільний експорт.

Таким чином отримана модель підтверджує, що ключовими драйверами зростання експорту до ЄС є сприятлива курсова кон'юнктура та структурна оптимізація аграрного сектору.

3.2 Стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції України

Аналіз сучасного стану аграрного сектору України, наведений у розділі 2, показав, що, одного боку, галузь залишається ключовим драйвером національної економіки та основою глобальної продовольчої безпеки, демонструючи високу стійкість навіть в умовах повномасштабної війни. З іншого боку, збереження екстенсивної, сировинно-орієнтованої моделі експорту в умовах ускладненої логістики та зростання виробничих витрат

робить український агробізнес вразливим та менш рентабельним. Результати економіко-математичного моделювання емпірично підтвердили, що просте фізичне нарощування валового збору без якісної трансформації структури експорту вже не гарантує пропорційного зростання валютних надходжень, оскільки ключовим фактором впливу стає світова цінова кон'юнктура, на яку Україна як сировинний гравець має обмежений вплив.

Враховуючи незворотність курсу на євроінтеграцію, стратегічною метою розвитку аграрного сектору має стати перехід від моделі «сировинного донора» до моделі «глобального продовольчого хабу», глибоко інтегрованого у європейські ланцюги створення доданої вартості. Реалізація цієї амбітної мети вимагає зосередження державної політики та бізнес-стратегій на п'яти взаємопов'язаних стратегічних пріоритетах (рис.3.2).

Рисунок 3.2 – Стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції України

Джерело: побудовано автором

Пріоритет 1. Інституційна інтеграція та повна гармонізація з архітектурою Спільної аграрної політики ЄС.

1.1. Інституційна спроможність є фундаментом для успішного членства. Україна повинна не лише адаптувати законодавство, а й створити

інфраструктуру адміністрування галузі, яка буде повністю сумісна з європейською, що дозволить українським виробникам працювати в єдиному правовому полі з європейськими колегами.

1.2. Створення та акредитація національного Платіжного агентства, що є передумовою для отримання доступу до фондів підтримки ЄС після набуття членства. Агентство має забезпечувати прозорий розподіл прямих дотацій та грантів, здійснювати фінансовий контроль та аудит згідно з жорсткими регламентами ЄС. Без повноцінного функціонування такої інституції, яка відповідає стандартам акредитації ЄС, українські фермери не зможуть отримувати жодної європейської субсидії.

1.3. Впровадження Інтегрованої системи адміністрування та контролю. Необхідно завершити створення єдиного цифрового реєстру фермерів, сільськогосподарських угідь (LPIS) та прав на отримання допомоги. Система є обов'язковим інструментом в ЄС для моніторингу цільового використання земель, дотримання екологічних норм та автоматизації виплат. Її впровадження забезпечить прозорість земельних відносин та дозволить ефективно адмініструвати державну підтримку.

1.4. Імплементация цілей стратегії «Від лану до столу». Гармонізація має виходити за рамки формальних регламентів. Україна повинна розробити національний план дій щодо поступового досягнення цілей «Зеленого курсу»: скорочення використання пестицидів та антибіотиків, зменшення втрат поживних речовин у ґрунті та збільшення частки земель під органічним виробництвом. Це дозволить уникнути застосування до українських товарів механізму вуглецевого коригування імпорту та зберегти безмитний доступ до ринку ЄС.

1.5. Реформа системи безпечності харчових продуктів. Завершення впровадження принципів НАССР на всіх рівнях виробництва, включаючи малі господарства, та забезпечення повної простежуваності продукції «від поля до полиці». Такі вимоги є необхідними для європейських ритейлерів та споживачів, яка гарантує безпечність та якість українських продуктів.

Пріоритет 2. Структурна трансформація в контексті переходу від експорту сировини до глибокої переробки та біоенергетики.

2.1. Логістична криза, спричинена блокадою портів, наочно довела, що експорт дешевої сировини є економічно ризикованим через високу частку транспортних витрат у кінцевій ціні. Стратегічним вектором має стати «експорт калорій та енергії, а не тоннажу».

2.2. Розвиток кластерів глибокої переробки зернових та олійних. Державна інвестиційна політика має стимулювати будівництво заводів із виробництва продукції з високою доданою вартістю: біоетанолу, глютену, крохмалю, лецитину, ізолятів рослинного білка, амінокислот та преміксів. Експорт 1 тонни біоетанолу або лецитину приносить у 3–5 разів більше валютної виручки, ніж експорт зерна, при значно меншому навантаженні на логістику, що дозволить Україні перейти від статусу «зернової комори» до статусу «продовольчого супермаркету».

2.3. Масштабування біометанової галузі. Аграрний сектор України має унікальний потенціал для заміщення природного газу біометаном, виробленим з аграрних відходів. Враховуючи стратегію REPowerEU, Україна може стати стратегічним партнером ЄС в енергетичній безпеці, експортуючи «зелений газ» через існуючу розгалужену газотранспортну систему. Це відкриває нову, стабільну експортну нішу, яка не обмежену квотами чи митами та сприяє декарбонізації економіки.

2.4. Відродження тваринництва як споживача фуражного зерна. Розвиток свинарства та птахівництва, а також молочного скотарства дозволить перетворити надлишки фуражного зерна всередині країни на м'ясо-молочну продукцію (сухе молоко, масло, сири, м'ясні напівфабрикати), яка має стабільний попит на світових ринках. Це створить додатковий попит на зернові всередині країни та зменшить залежність від експорту зерна.

Пріоритет 3. Технологічна модернізація та цифровізація. Забезпечення конкурентоспроможності української продукції за собівартістю

та якістю на вимогливому ринку ЄС можливе лише за умови масового впровадження інновацій.

3.1. Точне землеробство. Широке застосування технологій диференційованого внесення добрив, супутникового моніторингу посівів, використання агродронів та IoT-сенсорів. Це дозволить знизити витрати на ресурси (паливо, агрохімія) на 15–20% та підвищити врожайність, одночасно мінімізуючи негативний вплив на довкілля та відповідаючи екологічним стандартам ЄС.

3.2. Енергонезалежність агровиробництва. Стимулювання переходу елеваторів, теплиць та переробних комплексів на відновлювані джерела енергії (сонячні станції, твердопаливні котли на біомасі, когенераційні установки). Це зменшить собівартість продукції та залежність від коливань цін на традиційні енергоносії, підвищуючи стійкість бізнесу.

3.3. Цифровізація земельних відносин. Завершення наповнення Державного земельного кадастру та створення прозорого ринку оренди земель через електронні аукціони. Це підвищить інвестиційну привабливість галузі, забезпечить захист прав власників та орендарів, а також спростить доступ до земельних ресурсів для ефективних господарів.

Пріоритет 4. Логістична диверсифікація та інтеграція в транс'європейські мережі

4.1. Військові ризики вимагають докорінної перебудови логістичних ланцюгів та диверсифікації експортних шляхів для нівелювання загрози морської блокади.

4.2. Розбудова інтермодальної інфраструктури на західному кордоні. Будівництво «сухих портів» та терміналів для перевантаження зерна та олії з широкої колії (1520 мм) на європейську (1435 мм). Це дозволить збільшити пропускну здатність залізничних переходів та прискорити рух вантажів до європейських портів.

4.3. Інтеграція в мережу TEN-T. Реалізація масштабних інфраструктурних проектів з прокладання євроколії вглиб території України

(наприклад, напрямки Львів–Мостиська, Ковель–Ягодин) для прямого залізничного сполучення з портами Балтії та Європи без необхідності зміни колісних пар. Це стратегічно інтегрує українську транспортну систему в європейську мережу.

4.4. Розвиток річкової логістики Дунаю. Поглиблення гирла Бистре, модернізація портових потужностей Рені та Ізмаїла, створення рейдових перевалок для забезпечення стабільного альтернативного шляху експорту водним транспортом, що є більш екологічним та дешевим порівняно з автотранспортом.

Пріоритет 5. Фінансова архітектура відновлення та розвитку. Масштабна трансформація та модернізація агросектору неможлива без доступу до довгострокового та доступного капіталу.

5.1. Страхування воєнних ризиків. Спільно з міжнародними фінансовими інституціями необхідно запровадити дієві та доступні механізми страхування інвестицій та вантажів від воєнних загроз. Це розблокує надходження прямих іноземних інвестицій у будівництво переробних заводів та інфраструктурних об'єктів.

5.2. Трансформація програми «5-7-9%». Переорієнтація державної підтримки з короткострокового кредитування оборотних коштів на довгострокове інвестиційне кредитування проектів з глибокої переробки, біоенергетики, зрошення та садівництва. Це стимулюватиме капітальні інвестиції у створення доданої вартості.

5.3. Залучення передвступних фондів ЄС. Активна підготовка національних програм для отримання фінансування з інструменту допомоги перед вступом. Це дозволить залучити значні грантові кошти на модернізацію сільських територій, підтримку малих фермерів, розвиток кооперації та диверсифікацію сільської економіки.

Імплементація цих п'яти стратегічних пріоритетів дозволить Україні здійснити якісний стрибок у розвитку аграрного сектору, трансформувавши його з постачальника сировини у високотехнологічного виробника

продовольства з високою доданою вартістю. Це не лише гарантуватиме економічну безпеку держави та стабільність валютних надходжень, а й суттєво посилить геополітичну суб'єктність України як надійного гаранта продовольчої безпеки Європи та світу.

3.3 Механізми вдосконалення інституційного середовища ринку аграрної продукції відповідно до норм ЄС

Успішна реалізація стратегічних пріоритетів розвитку аграрного сектору, обґрунтованих у попередніх підрозділах, є неможливою без докорінної трансформації системи державного управління та регулювання. Якщо результати економіко-математичного моделювання підтвердили необхідність структурних змін для підвищення експортної ефективності, то завданням державної політики на сучасному етапі є створення цілісного інституційного каркасу, що забезпечить функціонування національного ринку за єдиними правилами з Європейським Союзом. Цей процес вимагає переходу від ситуативного реагування до системної розбудови інфраструктури адміністрування галузі, гармонізації технічного регулювання та впровадження нових фінансових інструментів.

Для систематизації запропонованих заходів та оцінки їхнього впливу на розвиток аграрного ринку розроблено матрицю механізмів удосконалення інституційного середовища (табл. 3.3).

Першочерговим напрямом державної політики, як видно з таблиці, є інституційна розбудова системи адміністрування галузі, оскільки головним бар'єром для повноправного членства часто стає не якість продукції, а нездатність державних органів керувати процесами відповідно до європейських стандартів прозорості. Центральним елементом нової архітектури має стати створення національного Платіжного агенства.

Таблиця 3.3 – Механізми вдосконалення інституційного середовища ринку аграрної продукції України

Напрями	Ключовий захід / Інструмент	Механізм реалізації	Очікуваний ефект для ринку аграрної продукції
1	2	3	4
1. Інституційна розбудова системи адміністрування	Створення національного Платіжного агентства	Акредитація єдиного органу за стандартами ЄС для акумуляції та виплати коштів з бюджету та фондів ЄС .	Забезпечення прозорого доступу до фінансування, мінімізація корупції, можливість отримання субсидій ЄС після вступу.
	Впровадження системи IACS	Інтеграція реєстрів (земельного, тварин, аграрного) та запуск системи ідентифікації ділянок для автоматизованого контролю.	Автоматизація надання підтримки, унеможливлення нецільового використання земель та подвійного фінансування.
2. Гармонізація технічного регулювання	Імплементація регламентів ЄС щодо санітарних та фітосанітарних заходів	Прийняття підзаконних актів щодо простежуваності та контролю за пестицидами.	Усунення технічних бар'єрів для експорту продукції з високою доданою вартістю, взаємне визнання систем контролю.
	Реформа системи лабораторного контролю	Акредитація державних лабораторій за стандартом ISO/IEC 17025 та інтеграція в мережу ЄС.	Визнання результатів українських досліджень в ЄС без повторних перевірок на кордоні.
3. Трансформація державної підтримки	Перехід до інвестиційної моделі	Запровадження грантів на співфінансування капітальних інвестицій замість прямих дотацій.	Стимулювання переробки сировини, створення основних засобів виробництва та робочих місць у селі.
	Екологізація підтримки	Прив'язка виплат до дотримання екологічних практик (точне землеробство, органічне виробництво).	Адаптація до вимог Green Deal, уникнення вуглецевих податків при експорті.
4. Розвиток ринкового страхування	Запровадження агрострахування з державною підтримкою	Компенсація частини страхових премій з бюджету, зокрема для покриття воєнних ризиків.	Підвищення фінансової стійкості фермерів, покращення доступу до банківського кредитування.
	Трансформація Експортно-кредитного агентства (ЕКА)	Надання гарантій та страхування експортних контрактів від ризику неплатежу.	Зниження вартості капіталу для експортерів, стимулювання виходу на нові ринки.

Продовження таблиці 3.3

1	2	3	4
5. Залучення інвестицій та фінансування	Використання інструментів Ukraine Facility	Спрямування коштів Плану України на відновлення інфраструктури та розмінування земель.	Відновлення виробничого потенціалу, зниження собівартості логістики.
	Розвиток ринку «зелених» облігацій	Залучення капіталу під проєкти сталого розвитку за зниженими ставками.	Забезпечення доступу суб'єктів господарювання до довгострокових фінансових ресурсів на пільгових умовах та комплексна модернізація енергетичної інфраструктури агропромислового комплексу.

Джерело: розроблено автором на основі аналізу регламентів ЄС.

Україна зобов'язана сформувати єдиний акредитований орган, який візьме на себе виключну відповідальність за акумуляцію та виплату коштів як з державного бюджету, так і з європейських фондів підтримки сільського господарства. Функціонування такої установи, побудованої на принципах чіткого розділення повноважень та внутрішнього аудиту, дозволить мінімізувати корупційні ризики та забезпечити рівний доступ аграріїв до фінансових ресурсів. Невід'ємною складовою цього процесу є завершення впровадження Інтегрованої системи адміністрування та контролю, яка об'єднає в єдиному цифровому просторі реєстри фермерів, тварин та систему ідентифікації земельних ділянок. Завдяки цій системі держава отримає можливість перейти до автоматизованого управління підтримкою, де кожна земельна ділянка має цифровий слід, що унеможливить нецільове використання земель та подвійне фінансування.

Другим стратегічним вектором є гармонізація системи технічного регулювання та контролю безпечності продукції, що є передумовою для усунення нетарифних бар'єрів у торгівлі. Державна політика має зосередитися на повній імплементації регламентів ЄС у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, що передбачає запровадження жорсткої системи простежуваності продукції за принципом «від лану до столу» та контролю за

використанням засобів захисту рослин. Для практичної реалізації цих норм необхідна модернізація мережі державних лабораторій та їх акредитація за міжнародним стандартом ISO/IEC 17025. Визнання результатів досліджень українських лабораторій компетентними органами ЄС дозволить експортерам уникати тривалих повторних перевірок на кордоні, що значно пришвидшить логістику та знизить витрати бізнесу.

Третім напрямом є трансформація філософії державної підтримки, яка в умовах обмеженості бюджетних ресурсів повинна еволюціонувати від прямих дотацій до інструментів стимулювання розвитку. Пропонується перехід до інвестиційної моделі підтримки за принципом європейського інструменту IPARD, де держава не просто дотує виробництво, а виступає співінвестором у проєктах капітального будівництва переробних заводів, елеваторів та систем зрошення. Такий підхід стимулює створення довгострокових активів та доданої вартості всередині країни. Крім того, механізми підтримки мають бути екологізовані через впровадження еко-схем, коли отримання бюджетних коштів прив'язується до впровадження аграрієм природоохоронних практик. Це дозволить синхронізувати українську аграрну політику з цілями Європейського зеленого курсу та захистити вітчизняний експорт від можливих вуглецевих обмежень.

Четвертим вектором є розвиток інструментів ринкового регулювання та страхування для стабілізації ринку в умовах високої волатильності та воєнних ризиків. Держава повинна ініціювати запуск повноцінного ринку агрострахування з частковою компенсацією страхових премій з бюджету, що дозволить захистити виробників від кліматичних загроз. Водночас, удосконалення роботи Експортно-кредитного агентства через надання гарантій виконання контрактів дозволить знизити вартість торговельного фінансування для експортерів. Комплексне впровадження запропонованих механізмів дозволить створити в Україні інституційне середовище, сумісне з європейським, що є необхідною умовою для перетворення вітчизняного агросектору на повноправного гравця Єдиного ринку ЄС.

П'ятим, надзвичайно важливим напрямом, є створення умов для залучення інвестицій та зовнішнього фінансування відновлення. Масштабна модернізація агросектору вимагає капіталовкладень, які неможливо покрити лише за рахунок внутрішніх ресурсів. Державна політика має бути спрямована на максимальне використання можливостей програми Ukraine Facility, яка передбачає виділення значних коштів на відновлення інфраструктури та розмінування земель. Окрім грантових коштів, необхідно стимулювати розвиток ринку «зелених» облігацій та кредитування під проєкти сталого розвитку. Залучення міжнародних фінансових інституцій до програм розділення ризиків дозволить знизити вартість кредитів для українських аграріїв та відкрити доступ до довгострокових кредитів, необхідних для реалізації складних інвестиційних проєктів. Комплексне впровадження всіх запропонованих механізмів дозволить створити в Україні інституційне та фінансове середовище, сумісне з європейським, що є необхідною умовою для перетворення вітчизняного агросектору на повноправного гравця Єдиного ринку ЄС.

Висновки до розділу 3

У результаті проведеного економіко-математичного моделювання розвитку експорту аграрної продукції України в умовах євроінтеграції було встановлено високу залежність експортної виручки від макроекономічних та структурних факторів. Побудована регресійна модель підтвердила, що ключовим драйвером зростання експорту в сучасних умовах є сприятлива курсова кон'юнктура (девальвація гривні відносно євро), яка забезпечує цінову конкурентоспроможність українських товарів на ринку ЄС. Водночас, виявлений зворотний зв'язок між кількістю аграрних підприємств та обсягами експорту вказує на об'єктивний процес консолідації галузі, де основний експортний потенціал формують великі, технологічно оснащені

агроформування, здатні забезпечити стабільність поставок та відповідність європейським стандартам.

На основі аналізу конкурентних переваг та викликів було сформовано п'ять стратегічних напрямів підвищення конкурентоспроможності української аграрної продукції на європейських ринках. Ключовим пріоритетом визначено якісну трансформацію через масове впровадження міжнародних стандартів та систем простежуваності, що є перепусткою до високомаржинальних торговельних мереж ЄС. Стратегічно важливим є перехід від сировинної моделі до структурної диверсифікації через розвиток глибокої переробки та біоенергетики, що дозволить знизити залежність від логістичних витрат і коливань світових цін на сировину. Додатковими векторами успіху визначено підвищення енергоефективності виробництва, оптимізацію логістики через інтеграцію в європейські мережі та активне просування національного бренду.

Для практичної реалізації визначених стратегічних пріоритетів запропоновано комплексну систему механізмів удосконалення інституційного середовища та державної політики. Центральним елементом інституційних реформ має стати створення акредитованого Платіжного агентства та впровадження інтегрованої системи адміністрування, що є обов'язковою умовою для доступу до фондів ЄС. Регуляторна політика повинна зосередитися на повній гармонізації санітарних та фітосанітарних заходів і взаємному визнанні результатів лабораторного контролю. Трансформація державної підтримки передбачає перехід до інвестиційної моделі та екологізацію виплат, а розвиток фінансової інфраструктури має базуватися на страхуванні воєнних ризиків та залученні інвестицій через інструменти Ukraine Facility.

ВИСНОВКИ

Вивчено теоретичні засади функціонування ринку аграрної продукції, який визначено як складну інституційну систему економічних відносин між суб'єктами господарювання у процесі виробництва, обміну та споживання продовольства. Виявлено специфічні риси цього ринку, зокрема залежність від природно-кліматичних умов, сезонність пропозиції, низьку еластичність попиту та стратегічне значення для продовольчої безпеки держави, що обґрунтовує необхідність його специфічного державного регулювання та підтримки.

Встановлено, що євроінтеграційні процеси виступають ключовим зовнішнім фактором трансформації національного аграрного ринку, визначаючи вектор його розвитку. Імплементация Угоди про асоціацію та поглиблення співпраці з ЄС стимулюють гармонізацію українського законодавства з європейським, модернізацію виробничих стандартів та підвищення вимог до безпечності продукції, що змінює модель ринку з локальної на глобально інтегровану.

Систематизовано методологічні підходи до оцінки стану та потенціалу аграрних ринків, що дозволило обґрунтувати доцільність використання комбінованого підходу, який поєднує методи кількісного та якісного аналізу. Визначено, що для комплексної характеристики ринку критично важливим є врахування індикаторів сталого розвитку та ефективності інфраструктурного забезпечення.

Проаналізовано динаміку та структуру виробництва аграрної продукції в Україні та виявлено, що повномасштабна військова агресія спричинила значні структурні деформації та скорочення фізичних обсягів виробництва через окупацію територій, руйнування інфраструктури та мінування земель. З'ясовано, що попри номінальне зростання вартісних показників внаслідок інфляції, галузь зазнала суттєвих втрат, особливо в овочівництві та зерновому господарстві, що вимагає відновлення ресурсного потенціалу.

Оцінка зовнішньої торгівлі з країнами ЄС засвідчила стратегічну переорієнтацію експортних потоків України на європейський ринок, який став ключовим торговельним партнером. Разом з тим, встановлено, що товарна структура експорту залишається сировинно-орієнтованою з домінуванням зернових та олійних культур, що робить вітчизняних виробників вразливими до коливань світових цін і підкреслює необхідність нарощування частки продукції з доданою вартістю.

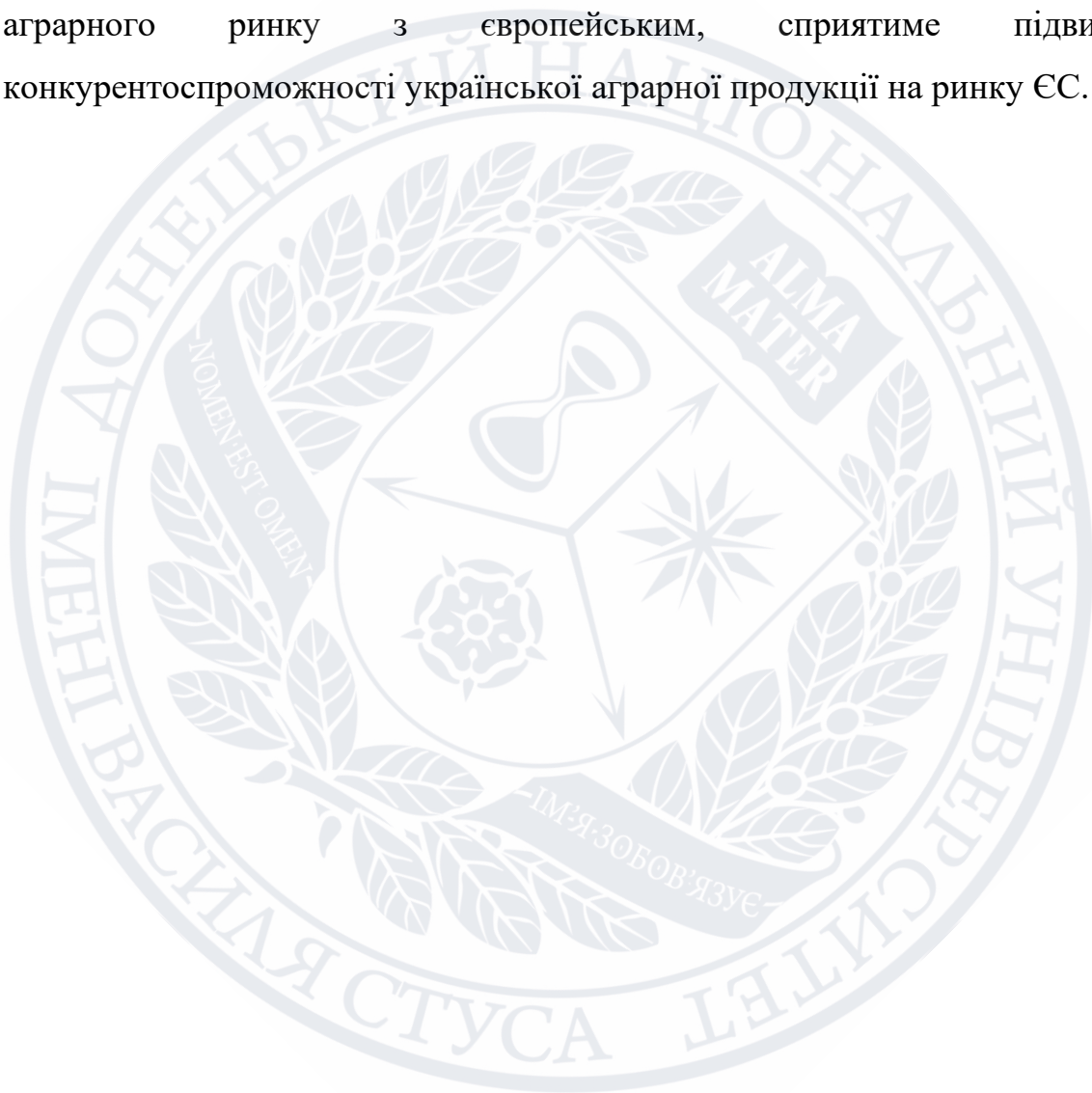
Ідентифіковано системні бар'єри на шляху повної інтеграції до Єдиного ринку ЄС, серед яких ключовими є регуляторні, логістичні та інституційні. Доведено, що ці перешкоди стримують реалізацію експортного потенціалу та створюють нерівні умови конкуренції порівняно з європейськими фермерами.

Здійснено економіко-математичне моделювання, результати якого підтвердили тісний кореляційний зв'язок між обсягами експорту аграрної продукції до ЄС та макроекономічними чинниками. Побудована регресійна модель довела, що девальвація гривні до євро стимулює експорт, а структурна консолідація галузі позитивно впливає на обсяги зовнішньої торгівлі, свідчаючи про підвищення ефективності великих агроформувань.

Обґрунтовано стратегічні пріоритети розвитку ринку аграрної продукції, спрямовані на перехід від моделі «сировинного донора» до створення глобального продовольчого хабу. Визначено п'ять ключових взаємопов'язаних векторів:

- 1) інституційна інтеграція та повна гармонізація з архітектурою Спільної аграрної політики ЄС;
- 2) структурна трансформація від експорту сировини до глибокої переробки та біоенергетики;
- 3) технологічна модернізація та цифровізація;
- 4) логістична диверсифікація та інтеграція в транс'європейські мережі;
- 5) розбудова фінансової архітектури відновлення та розвитку

Запропоновано механізми вдосконалення інституційного середовища та регуляторної політики, що включають створення національного Платіжного агентства для адміністрування фондів ЄС, впровадження інтегрованої системи контролю, повну гармонізацію технічних регламентів та перехід до інвестиційної моделі державної підтримки. Реалізація запропонованих заходів забезпечить інституційну сумісність українського аграрного ринку з європейським, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності української аграрної продукції на ринку ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бачуріна І. В. Сутність поняття «аграрний ринок». *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 108-111.
2. Коваленко Ю.С. Наукові засади та основні тенденції формування аграрного ринку в Україні. *Економіка АПК*. 2004. № 3. С. 19-29.
3. Майовець Є.Й. Теорія аграрних відносин: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 276 с.
4. Сухий П.О. Структура, функції та основні чинники формування агропродовольчого ринку. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2013. Вип. 655. 144 с.
5. Коваленко, Ю. С. Аграрний ринок України: Організація та управління. Київ: ІАЕ УААН. 1998. 108 с.
6. Формування та розвиток підприємств агропромислового виробництва: посіб. у питаннях і відповідях / за ред. П.Т.Саблука. К.: ІАЕ УААН, 1999. 362с.
7. Семчик В. І. Навчаючись, навчаю...: вибр. пр.: до 85-річчя від дня народж. Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К. : Спринт-Сервіс, 2012. 595 с.
8. Мороз О. Теоретико-методологічні аспекти сучасної парадигми регулювання аграрного ринку. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2004. № 5.
9. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. К.: Основа, 2000. 198 с.
10. Лебеденко О. В. Аграрний ринок: поняття та особливості. *Агросвіт*. 2020. № 12. С. 48-52. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/12_2020/8.pdf
11. Мамчур В. А. Аграрний ринок як інститут розвитку аграрного бізнесу. *Ефективна економіка* № 9. 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2342>

12. Польова О., Гусонька Д. Поняття ринку аграрної продукції України в системі міжнародної торгівлі. *Агропродовольчі ринки*. 2018. Т.11. №3-4. С.103-110.
13. Закон України 1877-IV «Про засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» в ред. від 04.11.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text>
14. Григоренко Я. О. Науково-методичні засади комплексного оцінювання аграрного потенціалу регіонів України для забезпечення її економічної безпеки. *Агросвіт*. 2017. № 11. С. 70-76. URL: http://www.agrosvit.info/pdf/11_2017/13.pdf
15. Крижановська І. Ю. Методичні підходи до оцінки розвитку ринку сільськогосподарської продукції URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3447>
16. Прокопенко Н. І. Методологічні підходи до оцінки розвитку аграрного сектору України в контексті сталого розвитку: індикатори та механізми вимірювання. *Стала економіка*. DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13988331>
17. Криленко В.І. Сучасні підходи до оцінки рівня державної підтримки аграрного сектору економіки. *Ефективна економіка: електрон. наук. фахове вид.* 2014. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3208>
18. Остапенко Т.В. Пріоритети державного регулювання вітчизняного АПК у контексті стратегії економічної модернізації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2015. № 1. С. 98-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppeu_2015_1_16.
19. Гнатишин Л.Б. Регіональні особливості використання ресурсного потенціалу фермерських господарств. *Вісник Запорізького нац. університету. Економічні науки*. 2010. Вип. 3 (7). С. 175-180.

20. Куліш І. М. Коефіцієнт використання регіонального сільськогосподарського потенціалу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. праць*. 2013. Вип. 6 (104). С. 182-189.

21. Саблук П. Т. Економічний механізм АПК у ринковій системі господарювання. *Економіка АПК*. 2007. №2. С.3-10.

22. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку аграрного сектора економіки на період до 2022 року. Розпорядження КМУ від 30.12.2015 р. зі змінами 17.04. 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80#Text>

23. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики. Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2411-17>

24. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 16.09.2014 р. в ред. від 14.10.2025 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/984_011.

25. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10.11. 1994 р. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_012#Text

26. Галан В. О., Самойлова А. Р. Євроінтеграція аграрного сектора України: виклики та перспективи виконання зобов'язань. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2025. Вип.89: частина 4. С.107-113.

27. Agriculture, forestry, and fishing, value added (% of GDP). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZShttps://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS>

28. Підсумки функціонування аграрного сектору України у 2024 році. Національний інститут стратегічних досліджень. URL:

<https://niss.gov.ua/news/statti/pidsumky-funktsionuvannya-ahrarnoho-sektoru-ukrayiny-u-2024-rotsi>

29. Аграрний сектор України: поточний стан та його відновлення в умовах трансформаційних змін. Економіка та суспільство. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2951/2868>

30. Державна служба статистики в Україні. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

31. Агробізнес під час війни: підсумки і перспективи. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/26077-ahrobiznes-pid-chas-viiny-pidsumky-i-perspektyvy.html>

32. Тарасовський Ю. Аграрний ринок праці відновився на 80% від довоєнного – дослідження. Forbes Ukraine. 2023. URL: <https://forbes.ua/news/agrarniy-rinok-pratsi-vidnovivsy-na-80-vid-dovoennogo-doslidzhennya-15052023-13659>

33. У 2022 році ринок сільськогосподарської техніки в Україні суттєво скоротився. Інститут аграрної економіки. URL: <http://www.iae.org.ua/presscentre/presrelease/3674-u-2022-rotsi-rynok-silskohospodarskoyi-tekhniky-v-ukrayini-suttyevo-skorotyvsya-instytut-ahrarnoyi-ekonomiky.html>

34. Прогнозні оцінки розвитку аграрних ринків. Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/ua/agricultural-outlook/>

35. Про схвалення Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках. Кабінет міністрів України. Розпорядження від 15 листопада 2024 р. № 1163-р Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2024-%D1%80#Text>

36. Савченко М. В., Шутак І.А. Тенденції трансформаційних та інтеграційних процесів в аграрному секторі економіки України. *Економічний вісник*. 2021. № 2. С. 36-43.

37. Дослідницька служба Європейського парламенту. Сільське господарство України: від російського вторгнення до європейської інтеграції. 2022. 15 с.
38. Вакуленко В. Л. Інтенсифікація виробництва рослинництва в умовах воєнного стану. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2022. № 35. С. 45-55.
39. Лисенко Г. П. Пріоритетні напрями державної стратегічної політики розвитку тваринництва в Україні. *Продовольчі ресурси*. 2020. № 14. С. 277-288.
40. Чуб А. В. Сучасний стан та тенденції агропромислового комплексу України. *Приазовський економічний вісник*. 2021. Вип. 5 (28). С. 34-43.
41. TradeMap. URL: https://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx?nvpm=1%7c804%7c%7c%7c42%7c%7c211794%7c%7c6%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c1%7c1%7c1%7c1
42. Росола У. В., Росола А. П. Проблеми інтеграції українського аграрного ринку у європейський простір. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. Випуск 21. Т.2. С. 60-68. URL: <https://doi.org/10.15330/apred.2.21.60-68>
43. Палій М. О., Канцедаль Н. А. Інституційна та економічна готовність аграрного сектору України до інтеграції в європейський союз: сучасний стан і стратегічні перспективи. *Економічний простір*. 2025. № 202. С. 230-236. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.202.230-236>
44. The FAO Food Price Index. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en>
45. Наближення законодавства України до права ЄС. Держпродспоживслужба. <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobitnictv/yevropejska-integraciya/nablizhennya-zakonodavstva-ukrayini-do-prava-yes>

46. Україна в 2025 р відкрила 17 нових ринків для експорту агропродукції. URL: <https://agronews.ua/news/ukrayina-v-2025-r-vidkryla-17-novyh-rynkiv-dlya-eksportu-agroprodukcziyi/>

47. Україна та ЄС скасували тарифи та збільшення квот на експорт аграрної продукції. Представництво України при Європейському Союзі. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/news/ukrayina-ta-yes-skasuvali-tarifi-ta-zbilshennya-kvot-na-eksport-agrarnoyi-produkciyi>

48. Тарасевич Н.В. Концептуальні підходи до визначення економічної сутності агробізнесу у міжнародному аспекті. Modern Economics. 2021. № 28. С. 134-139. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/28-2021/tarasevych.pdf>

49. Мельник Л.Л., Байдак І.І. Міжнародний трансфер технологій і його вплив на організацію виробництва в АПК України. Ефективна економіка. 2024. № 5. URL: <https://nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3814/3849>

50. Агапова В. Український агробізнес: між викликами війни та можливостями ринку. Вокс Україна. URL: <https://voxukraine.org/ukrayinskyjagrobiznes-mizh-vyklykamy-vijny-ta-mozhlyvostyamy-ryнку>